

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

L. hung.

423.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Biblioth. Hung. Janlovichiana.

S. od. 4.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

JUTALOM FELELETEK

A'

MAGYAR NYELVRŐL,

A'

MAGYAR NEMZETI MUSEUM

1815. 1816. 1817.

ESZTENDEI

K É R D É S E I R E.

I. KÖTET.

Kiadta

HORVÁT ISTVÁN,

A'

Széchenyi Országos Könyvtár Órzoje

a'

Magyar Nemzeti Museum mellett.

P e s t e n,

Ns. Trattner János Tamás' betűivel. 1821

Az I. Kötet Tartalma:

- 1.) HORVÁTH ÁDÁM, A' Magyar Nyelv Dialectu-
sairól.

 - 2.) GRÓF TELEHI JÓZSEF, A' Magyar Nyelvnek
Tökéletesítése új szavak és új szóllás - módok
által.
-

279844

F E L S É G E S

J Ó Z S E F

TSÁSZÁRI 'S KIRÁLYI FŐ HERTZEGNEK, A-
RANY GYAPJAS ÉS SZENT ISTVÁN APOSTOLI
KIRÁLY RENDE NAGY KERESZTES VITÉZÉ-
NEK, MAGYAR ORSZÁG NÁDOR ISPÁNYÁNAK,
KIRÁLYI HELYTARTÓJÁNAK, ÉS FŐ KAPITÁ-
NYÁNAK, A' JÁSZSÁG ÉS KUNSÁG BIRÁJÁNAK,
TSÁSZÁRI KIRÁLYI HADI MARSALNAK, KÉT
LOVAG MAGYAR EZERED TULAJDONOSÁ-
NAK, PEST PILIS ÉS SOLT TORVÉNYESEN
EGYESÜLT VÁRMEGYÉK ÖRÖKOS FŐ ISPÁ-
NYOKNAK, A' KIRÁLYI MAGYAR HELYTARTÓ
TANÁTS ÉS HÉT SZEMÉLYES TÁBLA
ELÖLÜLŐJÉNEK

MÉLYSÉGES TISZTELETTEL

ÉS

LÁNGOLÓ HÁLAVAL

A. A. A.

E'

DERÉK HAZAFIUI

IGYEKEZETEKET

A'

DITSŐ |

MARCZIBÁNYI FAMILIA

INTÉZETÉT

ESZKÖZLŐ

HIKÜLDÖTTség

FELSÉGES
TSÁSZÁRI KIRÁLYI FŐ HERTZEG,
HAZÁNK NÁDOR ISPÁNYA,
KEGYELMES ÚRUNK ÉS PÁRT-
FOGÓNK!

Midőn ez előtt négy esztendővel TSÁSZÁRI KIRÁLYI FŐ HERTZEGSÉGED kegyes Bízodalma a' ditső Marczibányi Nemzetség Intézetének eszközlését reánk bizni méltóztatott, a' nem érdemlett Kegyelmet annál buzgóbb hála érzéssel fogadtuk, mennél forróbban tiszteltük azon számtalan Jótéteményeket, mellyek által TSÁSZÁRI KIRÁLYI FŐ HERTZEGSÉGED a' Magyar Nemzet Köz boldogságát, ditsőségesen országoló I-ső FERENTZ APOSTOLI FEJEDELMÜNK atyai Pártfogása és ébresztő Oltalma alatt gyarapítani naponként igyekezik.

El hitettük már akkor magunkkal, hogy TSÁSZÁRI KIRÁLYI FŐ HERTZEGSÉGEDNEK mindég nagy Tárgyakbann foglalatoskodó

éles elméje új Lelket kíván önteni a' szorgalmas,
de félénk erővel fáradozó, Magyar Irókba, 's a'
Tudományokra nézve is Nagygyá tenni szándé-
kozik azon hív Nemzetet, melly sokáig egyedül
a' Vitészségben látszott keresni ditsőségét, 's kü-
lönben is a' mostoha időknek viszontagságaik
között eszének gyümöltseit a' szomszéd Népe-
kéével pályára nem ereszhette.

De szívekre vették egyéb Hazafi Társaink
is TSÁSZÁRI KIRÁLYI FŐ HERTZEGSÉGED
Felséges Szándékait, 's fel melegülve a' Hála-
adás és Betsület lángoló érzéseitől vetekedve si-
ettek meg érdemleni a' századok alatt soha illy
nagy mértékben nem tapasztalt Serkentést. Az
ősz kor a' fiatallal; a' fő rend az alsóval; az

OSZK

egyházi férfiak a világiakkal együtt ohajtozva vágytak tudományos érdemeik által meg felelni **TSÁSZÁRI KIRÁLYI FŐ HERTZEGSÉGED** Várakozásának, 's midőn mostanig nem látott fényvel **TSÁSZÁRI KIRÁLYI FŐ HERTZEGSÉGED** kezéből a leg erdemesbek Jutalmat vettenek, az egész Haza a leg érzékenyebb hálaban ömledezett halhatatlan érdemű **JÓTEVŐJE** eránt.

Mennyire felelt meg a' szent igyekezetnek az Előmenetel, e' jutalmat nyert Munkákból tapasztalni fogja a' Tudós Világ. Leg mélyebb alázatossággal bé nyújtjuk ezeket, 's midőn őket, mint **TSÁSZÁRI KIRÁLYI FŐ HERTZEGSÉGEDTŐL** nyert igen kedves ajándékot, a' Ha-

za elébe bocsátjuk, szívünk mélyéből kérjük a'
Mindenhatót: hogy TSÁSZÁRI KIRÁLYI FŐ
HERTZEGSÉGEDET, Kedvelteivel együtt a' Ma-
gyar Nemzet köz örömére és boldogságára so-
káig — még igen sokáig — fentartani méltóz-
tassék!!! Kik egyébbaránt Felséges Kegyelmeibe
zárattak örökös tisztelettel vagyunk 's maradni
fogunk

TSÁSZÁRI KIRÁLYI FŐ HERTZEG-
SÉGEDNEK

leg alázatosabb szolgái
Az Elölülő,
és a' Kiküldöttség Tagai.

A'
MAGYAR NYELV'
DIALECTUSAIRÓL.

ÍRTA
PALÓCZI
HORVÁTH ÁDÁM
1815
ESZTENDÖRE.

Kérdezd-meg az Atyádat.
Deut. 32: 7.

K é r d é s :

Mi a' *Dialectus Grammaticai* értelemben? Vagynak e ezen értelemben a' Magyar Nyelvnek *Dialectussai*? ha vagynak, melyek azok különösen? miben különböznek egymástól? és mint lehetne általok bővíteni a' Magyar írói nyelvet.

F e l e l e t .

§. 1.

A' *Dialectus*, szó-ejtés, beszéd-ejtés, betű szerént való értelemben elkülönözött beszéd formát tesz, *Separata locutio*, vagy *Dictio*: környül-írva tenne valamely vidéknek a' szóllásban való különbözését a' nyelv közönséges formájátúl.

Jegyzés: *Dialectus* $\delta\iota\alpha$ és $\lambda\epsilon\gamma\omega$ görög Mit tesz a' szókbul lett; és az öszvetételben $\delta\iota\alpha$ különö- *Dialectus* zést, *separatiót* tesz; De valamint ezen $\delta\iota\alpha$ név? előltételnek, *Praepositionak*, igen sokféle értelme van a' Görögnél; úgy több a' *Dialectus* névnek is. Általjában értenek rajta a' régi *Grammaticusok* valamely nyelv tulajdonságát, *idioma*, és így a' közönséges szó-jarást is: úgy értette *Philoponus Joannes Grammaticus*; *Corinthus* már hozzá teszi, hogy a' szóllás' formájának különös jegyét mutatja elő: *est*

idioma linguae, vel est Dictio proprium characterem linguae ostendens; így vette az Alexandriai Tryphon is; Plutarkh is a' Homér' többféle szó-ejtését öszvemérvén a' nyelv folyásának tartományokon- és városon-ként különböző tulajdonságival, a' néven tartománybeli magános beszéd-módokat ért; a' mint-hogy az újjabb Grammatikusok a' nyelv közönséges járását nem foglalják-be a' név közönséges értelmébe; hanem ezen különös szólás' formáját értenek: est diversa unius eiusdemque linguae elocutionis forma, diversis Provinciis et civitatibus propria et peculiaris.

§. 2.

Nem-tsak azt nézzük t. i. a' vidéki magános *Dialectus*okban, hogy egyik a' másiktól, hanem főképen a' közönségestül miben és mennyire távozott-el? és így a' szó ejtésről való értekezésben meg-kell adnunk a' *Dialectus* nevet az öszve-hasonlítás' kedviért a' közönségesnek is, noha ez nem tulajdonképen *Dialectus*; az az, a' névben nem kell sokat akgatni. Úgy vehetjük ugyan a' nyelvet, mint anyát, és a' *Dialectus*okat mint ennek mind-meg-annyi Leányait; de az Anyának is a' Leányokkal való öszve-hasonlításban, adjuk meg a' Szó-ejtés v. *Dialectus* nevet; és ez legyen *Anyá szó-ejtés*, ha bár majd némely szókra nézve egyik valamelyik *Dialectus* maga lessz is az anya: hanem, ha az anya-nyelvet más idegenekkel kell öszve-hasonlítani; akkor egyiknek és másiknak különböztető béllyegeit, mellyek úgy állanak egy-máshoz, mint itthon a' *Dialectus*ok, nevezzük inkább *idiotismus*nak; (nem ollyan vidék-belinek, és

Dialectus
a' közön-
séges v.
anya-szó-
ejtés is.

még a' *Dialectus*nál is magánossabbnak, mint veszik már ma sokan, és a' *Provincialismus*-sal öszve-zavarják, hanem) *köz-szóllás'* formájának,

§. 5.

Valamint a' *Dialectus*nak Görög a' neve; úgy azokat az ismérteket is, mellyek az e' felül való értekezésre tartoznak, sohonnan se vehetjük alkalmatossabban, mint a' tudós Görög nyelvből. Nem azért, mint-ha nagyobb atyafisága volna Magyar nyelvünknek a' Göröghez, mint más tős-gyökeres *Asiai* nyelvekhez; noha azt is meg-lehet a' hihetőségig mutatni, hogy a' *Görög* is gyökeresen *Asiai*; 's ámbár két külön időben két kút-föbül eredett, és azok jó távoly, 150 égi mért-földre vóltak egy-máshoz; de az anya források *Armenia* vólt azoknak is; hanem azért, mivel azok az *Arabs*, *Khaldeai*, *Syriai* nyelvek, 's különösen a' *Zsidó*, (mellyet Tudósink, a' Szent Irás' eredeti értelme' kedviért sokan ismernek, és) a' mellynek *idiotismussai* a' Magyaréhoz, mint nyelvnek nyelvéhez sokat hasonlitanak, nem is vitték annyira a' tökéletesedést, mint a' *Görög*; nem is lehetnek Szüz *Dialectussai* olyanok, mint ennek; hanem-ha időnként által állatozottak; mint a' *Khaldeából Khanaánba*, onnan *Aegyptusba*, onnan vissza *Palaestinába*, majd *Babylonba*, 's ismét vissza a' His *Zsidó* Országba lett kissebb és nagyobb költözködések' alkalmatosságával szűk-ség-képen történnie kellett. *)

A' Görög *Dialectusok* példája adhat igazi ismeretet a' *Dialectus* név' értelméről.

*) A' Napkeleti - Nyelv - tudósok sokan a' *Zsidó*, *Khaldeai*, *Syriai*, és *Arabs* nyelvet,

§. 4.

Annnyiban veszem hát példának a' *Görög* nyelvet a' *Dialectus*okrúl való értekezésben; hogy mivel annak nevezetes különbözőségei voltak tartományonként a' szó-ejtésekben; és a' különbözőségekrúl volt tudományjok magoknak is; 's hagytak tudós értekezéseket felölök nekünk is: azokhoz mérem, (nem pedig magához a' nyelvhez) a' mi Magyar nyelvünknek egy-mástúl különböző szó-ejtéseit; 's a' mit a' *Görög Dialectus*nak nézett a' magáéban; azt vagy olyant veszek én is a' magunkéban, és úgy határozom-meg, mi legyen a' *Dialectus Grammatikai* értelemben? t. i.

§. 5.

Sok szó-ejtés van nálunk a' mi nem *Dialectus*, hanem hiba; uralkodik darab helyen, sőt a' 'Tudósok' írássiban is; de a' nyelv' törvényje ellen; sok van ismét, a' mi több mint *Dialectus*, avagy tsak nem vidékbeli, hanem olyan nemzeti *Dialectus*, mellyet § 2. *idiotismusnak* nevezék, és azt nem vidékbeli *Dialectus*okkal, hanem más Nemzetek' szó-járásával kell öszve-hasonlitanunk; 's a' *Görög* is vagy nem mind, vagy nem igazságosan számlálhatta a' *Dialectus*ok közé; mint a' mel-

Más a' *Dialectus*; más a' hiba, más a' Nemzeti idiotismus

úgy veszik, mint egy anya *Armeniai* nyelvnek *Dialectussait*; *Schultens* még a' négy *Görög Dialectussal* öszve-hasonlítja: de úgy ugyan a' *Sclav* népeknek sok-felé ágazott nyelveik is lehetnek *Dialectus*ok: ezekhez a' Magyar szó-ejtéseket felesleg volna hasonlítani, a' *Görög Dialectusokhoz* pedig sokban lehet.

lyek az egy-mással ellenkező *Dialectusokkal* is közösek voltak.

§. 6.

A' tulajdon-képen való vidéki *Dialectusokat* tehát, nem terjeszteném én egyébre, mint az *Orthographiára*, hozzá értvén ehez a' *Pronunciatiot* is, és a' *Prosodiára*; az az a' szók-nak le-írására, ki-mondására, és hang-mértékjére; 's ezeknek, ha nem hibások-e? pró-ba-köve az *Etymologia*, vagy a' nyelv' gyö-keres tulajdonsági szerént való szó-szárma-ztatás; az össze-rakásnak, vagy helyheztetés-nek, *Syntaxis*nak törvényjeit nem nevezném *Dialectusnak*; mivel azok, avagy-tsak a' gyö-keresek már, nem vidékiek, hanem Nemze-tiek; 's a' mellyek a' tős-gyökeres Nemzeti-től különböznek; már ugyan-azért nem Nem-zetiek, nem itthoniak, nem magyarok. Még az egyes szók sem tartoznának a' *Dialectus* név alá; hanem tsak azoknak ki-cjtése. De mivel a' szóllásban való különbözésből sem ezeket, sem az össze-rakást, (össze-szövést) általán fogva ki-nem-vehetjük; jobb a' név-ben nem akadozni; 's ezekre is figyelemmel lenni. Hanem lássuk elébb a' görög *Dialectu*-sokat például.

§. 7.

Hét Fő-*Dialectussa* volt a' Görög nyelv-nek, a' *Dorisi*, és *Joniai*. Emezt tsínossabb-nak vagy lágyabbnak, szebb hangúnak sze-retik nevezni, amazt durvábbnak. Én inkább azt régibbnek, ezt valamivel újjabbnak mon-danám; és a' kettőnek különbözését okozta a' kétszeri nagy költözködés.

Miként és mennyib. terjeszke-dik-ki a' *Dialectus* a' Gramma-tika' ré-szeire.

Dorisi és Joniai *Dialectusok*.

A' *Joniai* (Gyónit) jobban ki-tsinosította *Attika*, és ez a' tsinosabb *Attikai* nevet kapott; 's hogy ennek régisége kétségbe ne jöjjön, úgy szokták mondani, hogy a' *Joniai* A' két fő *Dialectus* az, a' mi a' régi *Attikai*. Így tör-
Dialectus négyé-
 lett, Atti-
 kai, *Joniai*,
 Dorisi és
 Aeoliai.
 A' két fő *Dialectus* az, a' mi a' régi *Attikai*. Így tör-
 tént a' *Dorisi*val is, hogy a' vele egy, 's ta-
 lán valamivel régebb *Aeoliai*túl el-különözött;
 és meg-fordítva veszik sokan a' dolgot, hogy
 akkor született az *Aeoliai Dialectus*, mikor a'
 tulajdonképen való *Görög Ország*ból *Kis Asia*-
 ba költöztek az *Aeoliaiak*, 's ezt is olly tsi-
 nosan teszik-ki, hogy a' régi *Dorisi Diale-*
ctus ugyan-az, a' mi az *Aeolisi* és *Boeotiai*..
 Erölködve vitatni a' dolgot nem ide való:
 elég az, hogy a' két Fő *Dialectus*ból négy
 tartományi szó-ejtés lett: *Joniai*, *Attikai*,
Dorisi, és *Aeoliai*.

Jegyz.: A' kik az *Aeolisit* a' *Boeotiaival*
 egyesítik, 's régi *Dorisi*hoz hasonlítják; azt
 lehetne ki-hozni állításokból, hogy a' *Dorisi*
 volt a' *Deukalion*' vagy *Pelagus*' nyelve; és
 azt azután változtatta valamennyire *Kadmus*
Boeotiában; mert ő oda költözött. De pedig
 Mellyik
 régiebb?
 a' *Joniai* és *Attikai* különböztetéséről is úgy
 lehet ítélni, hogy az *Attikai* volt a' *Deuka-*
lion' nyelve; mert ő ott halt-meg, ott van a'
 koporsója. (*Strabo* L. 9. et *Pausanias* in *Attic.*)
 és így nem *Attika* javított a' *Joniai*in, hanem
 ez rontotta amaszt; a' mit ugyan sok Tűdó-
 sok úgy tartanak; de el-hinni nehéz, 's még
 nehezebb azt, hogy a' *Dorisi* is az *Attikai*-
 búl, mint előbbiből rontott és tsinált durváb-
 bat: mert könnyebb azt megfoghatni akármelly

túdós *Kritikus* ellen is, hogy *Attika*, mellynek általjában törvényje volt a' kurtitás, rövidítés, tsinált δ betüt a' *Dorisi* sd-bül; mintsem - hogy *Doris* választotta volna két felé amaz egy kettős betüt. (Sokban lehet ezt alkalmaztatni a' *Dunai* és *Tiszai Dialectusokra*)

§. 9.

A' négy Görög *Dialectus*oknak tehát ezek voltak a' tartományjai:

A' *Dorisi*hoz (mellynek már *Homér*' idejében ismét három kissebb osztályja volt) tartoztak *Libya*, *Rhodus*, *Kréta*, *Peloponesus*, *Sicilia*, és a' régibb *Epirus*: hanem a' tulajdon-képen való Görög földön fő fészke volt *Boeotiában* a' *Parnassus* hegytül fogva *Asopus* vizig.

A' Görög négy *Dialectusok*' tartományjai.

Az *Aeoliai*hoz tsak a' maga 10 várossai tartoztak az első költözködés' idején, midőn kis *Asid*ban meg-telepedtek, akár *Görög* Országból, akár (a' mi hihetőbb) másunnan; hanem ők vitték későbbi költözködéssel a' szó-ejtést az úgy nevezett *Magna Graeciá*ba is, az az *Italiá*nak délső részibe (*Strabo* L. 6. bele érti *Siciliát* is) a' honnan ezt a' *Dialectust* tartják a' *Latinusok*' nyelve' anyjának. De, hogy ez a' szó-ejtés a' belső *Görög* Országban is, *Thebé*ben, *Lesbus* szigetben, sőt a' *Helikon* hegy' alatt is uralkodott, bizonyosság a' *Corinna*', *Alcaeus*', *Sappho*', és *Hesiod*' *Dialectussa*.

A' *Joniai Dialectus*nak első fészkei voltak a' tartomány 15 várossai, *Klazomenae*, *Lebedos*, *Phokaea*, *Priene*, *Miletos*, *Mikale*, *Erythra*, *Tius*, *Samos*, *Kolophon*, *Ephesus*,

Khios, Smyrna; és az ezekhez közel lévő szigetek. Ez is a' későbbi költőzködések alkalmazásával némelly kisebb osztályokra szakadt, kivált négy nevezetesebbre; és ez már *Herodot'* idejében így volt. *Hist. L. 1. p. 66. edit. Steph.* ehez tartozott *Akhájának* is jó darabja.

Az *Attikainak* maga a' Tartomány *Attika* volt fészke, *Akhájának* egy szép része, 's fő várossa *Athenae*. Kitsiny tartomány, de a' szó-ejtésnek kedvessége nem-tsak megnevelte ezt többekbül; hanem sok beszéd-járási, hangjai és írás-módja, annyira elterjedtek, hogy a' közönséges nemzeti *Dialectus*ba bele olvadtak, 's országos *idiotismus*-sá lettek.

Jegyz: Ezek a' nagy osztályok meg-voltak már *Homer'* idejében is. Azt mondja ő *Odys. L. 19 v. 172. sq.* hogy a' 90 Városokkal rakott nagy *Kretában*, voltak *Akhajai* v. *Akhaei* nyelvűek, voltak *Kydonok*, *Dorisiak* és *Pelasgok*, *Ἀχαιοί*, *Κύδωνες*, *Δωριεὲς*, *Πελασγοί*. Ő ugyan úgy tetszik mint-ha ötdiknek tenné a' született *Indigena Kretaiakat* *ἐτεόκητες*; de ezt vitatni nem ide tartozik: meg-magyarazza *Strabo* (p. 788. sq. edit. *Almelovenian.*). Én tsak azt jegyzem-meg erre a' *Homer'* textussára: hogy ő is meg-adja

már a' hármas osztályt a' *Dorisi Dialectus*-nak, *Δωριεὲς τε τριχῶνικες*, holott a' többeket tsak magánosan említi. A' *Dorisinak* hát igen réginek kell lennie; és ez a' szó-ejtés lehetett a' Görög nyelv, annak böltső-kori állapotjában; 's hihető elébb *Kadmus*nál; mert ebben a' *Homér'* textussában is vagynak em-

A' Dorisi
legrégibb-
nek tetszik
Homer'
szava után

litve *Pelasgok*, kiknek a' neve is mutatja, hogy *Prometheus* szállítványja, 's *Deukalion* népei voltak, a' nagy víz után termettek, mint-egy sárból alkottattak *Πηλόγονοι* (de még ekkor tsak *ε*-vel irták, mint a' *Pelasgot* is). Egyébb-aránt az írásban a' *Kadmus* nyelve is elég faragatlan volt, nem tsak *Homer'* idejében, hanem a' mint *Chandler* mutogatja, *Kristus* előtt tsak négy századdal is az *Euklides Arkhon'* idejében, mikor még *η* és *ει* helyett tsak *ε-t* irták, *ω* és *ς* helyett tsak *ο* volt, *ξ* helyett *χσ*; *ψ* helyett *φσ*; *εν* *ω* helyett *εν οι*, *εν η* helyett *εν ει* (és így nem a' hegyes *Simonides* találta volna ezeket a' betűket, hanem újjabb azon nevű görög Tudós, vagy későn ért *Cea* szigetjébe *Athenéből* a' találmány). Ezt is szükség volt említenem például arra, hogy az *Írás'* faragatlanságán, és készül-

A' faragatlan írás nem mindig jele a' nyelve' durvaságának.

lenségén, nem lehet építeni nyelv' durvaságát. *Homer'* közel 600 esztendővel elébb élt, mint sem megjavultak ezek az írásbeli hijánosságok, és még is olyan verseket 's költeményeket irt, mellyeket *Athenae* a' *Literaturának* leg-virágzóbb állapotjában is remeknek és példának vallott: (irt e, vagy ő utánna irták le mások? azt nem vitatom) így lehet pedig ítélni *Hesiodrúl*, *Orpheusrúl*, 's több régiekrül is: a' Magyar nyelvet se mondjuk hát faragatlannak ez előtt négy-öt századdal azért, hogy az akkori írás, ma tsak nem olvashatatlan; mert a' mi őseinknek még nagyobb volt az akadékjok, mivel ők *Asiai* betűjiket deák Papjaik által *Romaiak*ká el-hagyták tserélni, és azokkal nem lehetett minden magyar szó' hangját ki-tenni,

Volt e' Po-
etai Diale-
ctus?

's még ma is sokat nem tehetünk-ki alkal-
matosan. — Azt is meg-jegyzem még, mi-
nek-előtte a' négy görög *Dialectusok*' külön-
külön törvényjeit emliteném, hogy a' *Poeták*
Dialectussa, mellyet sokan ötödiknek tesznek,
nem *Dialectus*, hanem olyan költői szabad-
ság, mellyel a' köz folyó beszédben egyik
tartomány vagy vidék sem, versben pedig
akármellyik *Dialectusú Poeta* is nagyobb vagy
kissebb mértékben élhetett; de tsak a' betük
változtatására, ki-hagyására, vagy sokasítására
nézve; mert a' hang-mértékkel a' *Poeta* sem
vált szabad, hanem valamellyik *Dialectushoz*
mellett magát alkalmaztatnia.

§. 10.

A' *Dorisi Dialectusnak* össze-mérvén az
A' Görög' Aeoliaival, az a' fő különböztető béllyege e'
Dialectu-
sok' fő bél-
lyegei. *Joniaitúl* és *Attikaitúl*. hogy az vastagabb,
nyersebb, durvább emennél; egy-mástúl pe-
dig a' *Dorisi* és *Aeoliai* abban különböznek
főképen, hogy *Aeolia* bővitni szereti a' szót,
Doris pedig inkább rövidíti, és a' többek fe-
lett szereti az együgyüséget; azért a' Böl-
tsék és Törvény-hozók *Dorisi Dialectussal*
szerettek beszélni. Az *Attikai* is a' bőségre
ollyan formán áll a' *Joniai*hoz; ez szereti a'
töldást, kivált magán-hangzóknak; az az,
a' köz szó-ejtést nem rövidíti-meg a' hol le-
hetne is; az *Attikai* pedig igen örül az ösz-
ve-húzásoknak, a' hol azt fülbe mászó ked-
ves hanggal meg-teheti.

Jegyz: A' *Joniai* bőség' jelei ezek:

1. Szereti a' sok *vocalist* $\epsilon\mu\epsilon\omega$, $\pi\omicron\iota\omega$, ki-
mondja egészen, nem pedig $\epsilon\mu\epsilon$, $\pi\omicron\iota\omega$; $\epsilon\epsilon\iota\varsigma$
Példák a'
Joniai Dia-
lectusból, $\epsilon\iota\varsigma$ helyett $\kappa\omicron\lambda\iota\acute{\eta}\tau\eta\varsigma$, $\kappa\omicron\lambda\iota\tau\eta\varsigma$.

2. ο, αυ, ε helyett ελ ε, αυ, ει-vel, κγο-
μα, ωτος; ξεινος, nem ονομα, αυτος, ξενος.

3. az al-jótát ki-teszi, χρηζειν helyett
χρηζειν.

4. az öszve tett szökat szereti ketté sza-
kasztani, απο αιρεσθαι αφαιρεσθαι helyett; Πε-
λοποσ νησος Πελοπονησος helyett.

5. οισ αις helyett οισι ησι, mint κλησει σα-
φοισι, κλησει νυμφησι.

Ellenben az *Attikai* rövidítésnek:

1. Nem szereti a' tsopros *vocalis*okat,
κλω, τιμος, ληται írja, κλω, τιμως, ληται
helyett λητω nem ελευετω, βασιλης, nem βα-
σιλεις.

2. E' miatt öszve ragasztásokat is tesz
το ιμάτιον-búl θοιματιον-t, προ ομιον-búl προ-
μιον-t, (és ezt valamelyes betü-lágyítással, ilyen
το ενδυμα, το εγγελημα helyett τενοδυμα, τεγγελημα.

Az Atti-
kai-búl.

3. A' magán hangzók után örömet ki-
rugja az i-t, Ποημα κρεττον, nem ποιημα κρεισ-
σον; ellenben néha hátúl töld, mint γυνι,
έτοσι.

4. Néha egész szó-tagot is ki-felejt εστων
εστωσαν helyett.

A' *Dorisi* rövidítés' példái:

1. Hosszúk helyett rövideket szeret, η,
ω, ε helyett α; ήλιον άμεραν, Μισσαν, nem
ήλιον, ήμεραν, Μισσων.

2. ει helyett η, söt néha tsak ε; ιδην, A' Dorisi-
δραμην, λαβην, nem ιδειν, δραμειν, λαβειν, söt
néha tsak λαβεν, δραμεν.

3. Az *articulust* az α és ε helyett velek
öszve-ragasztja, όεξ így όε, οι απολοι így
άπολοι.

4. Az *articulust* öszve-köti a' *praepositio*-val, *κατα*, *κατα των* helyett,

5. θ helyett τ és néha σ. *ανητον βαραθρον*, *ανηθον βαραθρον* helyett, *σεος σεονθεος θεον* helyett.

6. Szereti az *apokopét*; hátul ei-*vet* egész szó-tagot, *δωμα αλλοτε* helyett *δῶ, αλλο*,

Az *Aeoliai* bőség jelei:

Az *Aeoliai*-
bül.

1. A' *foemin. accusativushoz* i-t töld; *καλας σοφας* helyett *καλαις, σοφάις*.

2. ο, és ι helyett ω, η: *ὁμοιον, ηλιτης* helyett *ὠμοιον ηλητης*.

3. ς eleibe β-t: *ροδα, ρακη* helyett *βροδα, βρακη*.

4. υ-vel töld némely szót; *αταρ, αης, εως*, így *αυταρ αης ευως*.

5. Az ς-et kettőzteti, *Πριαμον* helyett *Περραμον*.

6. A' β-t szereti közben is, *δεξβιστερ δεριστη* helyett.

7. μι-vel töldja az igéket; *νικαω, φιλεω, νοαω* helyett *νικημι, φιλεμι, νοειμι*, sőt néha *νεγοειμι*.

§. 11.

A' töldásokon és rövidítéseken kívül vagnak még némely magános jelei is a' *Dialectus*oknak, mellyek azokra a' közönséges bélyegekre nem tartoznak, vagy velek ellenkeznek is; de többnyire betű-tserélésekbül állanak, és az *Etymológiának* nem ártanak; ilyenek

magános-
sabb jelei.

A' *Joniaiban*; hogy inkább szereti a' vas-tag π, mint a' lágyított φ betüt; néha χ-t tesz π helyett; az ς-et más helyre teszi, mint *Κραδια* *Καρδια* helyett; az α-t különösen sze-

a' *Joniai*
Dialectus-
nak.

reti, és teszi ε, η, ο helyett; néha υ-t ε helyett, de viszont ι-t ε helyett; és ezt azért is méltó megjegyezni, hogy *Herodot*, ezzel a' dialectussal csinált a' *Scytha Estien*-bül, vagy már akkor el-görögösödött εστη-bül magyarosabb hangú ιστη-t, a' mi most nálunk *Isten*.

Az *Attikai* nem szereti az ς-et, néha τ, az *Attikai*-nak vagy ς, sőt ξ betűt is tesz helyette; az ε helyett is sokszor υ-t, és ι-t. Fő tulajdona ellen néha töldja a' szót τ-vel, mint πολις helyett πολις, αος helyett εως, *nominativust* tesz *genitivus* helyett, és *accusativust dativus* helyett; de a' mi már inkább az öszve rakásra tartozna.

A' *Dorisi* ς helyett ω-t, γ, ζ, θ, σ betűk helyett δ; és ezt igen szereti, néha kettőzteni is ζ helyett, mint μαζα helyett μαδδα; úgy a' με köz töldalékkal is él fő szokása ellen; βῆναι helyett βημεναι: a' szeretett α-ját ε, és ο helyett is be teszi, sőt néha szükségtelenül is be-szurja, mint ναυται helyett ναυαται; néha ς-et λ helyett, Φαυρος Φαυλος helyett.

Az *Aeoliai* a' hegyezéseket el-tserélgeti; az *Aeoliai*-nak vastag lehellyessel nem él, ς helyett ω-t tesz, ει helyett η-t; μ μ helyett π π, ομματα helyett οπματα; κατα helyett μετα; néha természeti ellen rövidit is, mint πατρος πατερος helyett, és ὑβαλλειν, ὑποβαλλειν helyett; szereti az σσ-et is ellenkezőleg mint az *Attikai*, és él vele π π, π τ helyett, ἴσσος ἴσσω, nem ἴππος, ἴπτω.

Ezek, reményIem, elég példák a' majd következő hasonlításokra.

Asiai idio-
tismussai
Attikának.

A' tsinosodásra vágyás okozta e? vagy a' régi eredetre való vissza- emlékezés, és az ös- törzsökös *idiotismus*oknak, nemzeti köz szól- lás formának a' tsinosodással is fel-eleveníté- se? de a' dolog igaz: hogy vagynak némelly öszve-szövésre, *Syntaxisra*, tartozó szó- járásai *Attikának*, mellyek csak néki tulajdoni, de bizonyos belső *Asiai* származást mutat- nak; mint mikor egyik tagjából a' mondás- nak el-akarja értetni a' másikat; a' mit ő *anantapodotonnak* nevez. A' Magyaránál nints neve; de él vele figyelmetlenül is; (*jót akar- tam vele tenni, de ha néki nem tetszett*; elhal- gatja a' következt: E' kérdésre: *Ki lakik itt?* ezt felelik *Zalában: ha nem tudom*; ho- zok reá másutt több példát) Az Ó Testamen- tomi írásokban nagyon gyakor az ilyen. Él gyakran az *εστι, εστι* igéknek is elhagyogató- sával, mint a' Magyar közönségesen, *ez de- rék katona, ez tudós ember* (van nélkül), *Superlativust* tsinál úgy, hogy a' *positivust* neki tulajdonítja magának - *αρετα αρετων*: mint a' Zsidó *idiotismus* tartja, és a' Magyar is tse- lekszi, *királyok' királyja, szépok' szépe*; néha *infinitivussal* teszi-ki az *indicativust*. mint a' Magyar is, *találni olyan embert, nem látni sen- kit is*. A' tagadó kis szókat szereti kétsze- rezni, *ουκ εστιν ουδεις δευον ωδ ειπεν επος*; mint Cicero is szerette az ilyen *Atticismust* deák- ban; nálunk pedig a' *Tisza-melléki* kerület- nek szava-járása, 's már ragad más vidékekre is, *nem voltam soha sem; nem láttam egyet sem*. Az attikai *nominativus genitivus* helyett, ollyan

olyan mint a' Magyarnál *Dativus* helyett, *Isten' embere*, *Ember' sija*; tsak hogy mi *apostrophizálni* szoktuk.

Jegyz: Azt mondám hogy ős-törzsökös *idiotismusnak* fel-elevenítése volt ez *Attikában*, és valamelly *belső Asiai* származást mutat, 's ezt ne vegye senki *paradoxumnak*. Ha bár homályosak is a' *Kaukazusi*, annál inkább *Armeniai* költözködésről szólló hagyományok; de a' *Pelasgok'* régi szállítványait, *Akhójai* majorjait, v. megyerjeit, (hát ha a' *Megara* szó is onnan lett) *Deukalion' Phthiotisi* Híráltságát, *Athenai* lakását, nehéz volna eltagadni. Ő elébbi volt *Kadmusnál*, és a' *Kadmus* szállítványja okozhatta azokat a' kiköltözéseket, *Megara'* tájjárúl *Scythidba*, a' mellyekből eredtek a' *Herodot' Graeco-Scytháji*, L. 4. c. 108. a' kikhez hasonlókká teszi ő a' *Gelonokat* is ugyan ott c. 17. Olyan volt *Heraklea* is, a' *Taurica Khersonesus'*, most *Pre-copi* Tatór sziget órában, a' mellynek *Arriánnál* épen *Μεγαρεσων ἀποικος* a' neve; az *Apollonius Scholiastesse* pedig *Μεγαρεσων και βοιωτων* mondja. Ezeknek hát közösülések nem veszhett-el a' tsinosodni szerető *Attikaiak*kal; fenn maradt az, akár a' gyakor utazások, akár a' kereskedés által, melly a' tsinosodásra törekedő Nemzeteknek mindenik kedves foglalatossága; sőt az öszve-házasodások által is: úgy hogy ezek a' régi *Asiai idiotismusok*, mellyeket a' *Pelasgok*, vagy *Pelagonusok* el-vittek az Éjszakiabb *Scythák* közé, azoktól ismét alá vissza szivárgottak *Attikába*, és ők azt szó-járásokká tették; de nem mint idegent, hanem mint régi ős-tör-

zsöküst; 's értették azokat a' több *Dialectusok* is; de sem ők velek nem éltek, sem az egész Nemzetnél közönséges szó járássá nem váltak, hanem tsak a' leg-tsinossabb nyelvük-nél maradtak.

§. 15.

Jóllehet én ezen Görög *Dialectusokat* nem úgy adtam elő mint követni valókat, hanem tsak mint példákat arra, millyen törvényjei lehetnek a' *Dialectusok*nak a' közönséges szó-jarástúl való el-távozásban, a' nélkül, hogy az el-távozás a' gyökeres *Etymologiát* rontsa? de még is sokat találunk *Dialectusinkban*, a' mi épen úgy történik, mint történt a' Görögben; tsak-hogynálunk gyakran a' durvább *Dialectusú* vidékek élnek olyan hangokkal és betű-tserélésekkel, a' millyenekkel a' Görög tsinossabbak. — Jele, hogy nem mind *Euphonia* az, a' mit a' fényüzés azzá tsinált, hanem neki is tsak az a' rút többnyire a' mi szokatlan. *Attikában* szoktak ε helyett ι-t tenni, οδς helyett οδι; 's ez olyan hang-változtatás, mint mikor a' Magyar *vere*, *béle* helyett *verit* *bélit* mond: *Attika* két *vocalis* közül sokszor el-hagyja az egyiket; így tesz a' Magyar is, és nem a' tsinossabb *Dialectusban*, mikor *miért* helyett *mért*-et mond 's néha ír is: *Attika* szerette az *i*-nek ki-hagyogatását a' szóbúl, ποημα ποημα helyett; illyen nálunk az *észak* éjszak helyett; 's nem illyen *Atticismus* e a' *Somogyban* *loam* *lovam* helyett? (mert nálunk a' *v* igen sokszor tesz olyan szolgálatot, mint a' *j*) sőt van még fül-sértőbb ki-hagyás is a' *Götsejben*, *fiáel*,

az van euphonia ellen a' mi szokatlan,

fijával helyett, hozzá tévén azt, hogy *Attika* az Attikai is fel-tserélte *e*-el az *a*-t, *λεος νεος*, *λαος νεος* Dialectus' helyett. *Mellius Péter* is mondta *Debretzenben* egyezése a' ez előtt harmadfél századdal *miel*, *mivel* magyar durvább helyett; *Attika* öszve-vonta ezt *το ενδυμα*, így szó - ejté. *ενδυμα*; azt tesszük mi-is, mikor *szint - annyit* mondunk *szinte annyi* helyett; sőt a' *Götsej nintsek-et nintsenek* helyett; adván tudtuunkra, hogy az az *en* felesleg való *epenthesis*; 's igen sok helyett *mondták, mondották* helyett; a' minthogy *tsindáltak, furták, vésték*, nem mondjuk *tsindálották, furották, vésették*, és a' betü-toldás tsak a' ki-mondás' könnyítésére való. 's a' t.

Jegyz: Vagynak más több hasonlatosságok is a' Görög és Magyar szó ejtések között, olyanok pedig, mellyekkel viszont nálunk a' tsinossabb, amott a' durvább nyelvek éltek, 's szint-annyi, vagy több ilyen, mint a' mi itt is, ott is durvábbat vagy miveltebbet mutatna. Im! keverve egy-néhány példát: A' *Joniai* szó-ejtés sokszor meg tartja az eredeti *π*-t, mellyet a' közönséges szó-járás már *φ*-é lágyított, *επιππων επιππων* helyett, nálunk is *Apámat* mondunk *Atyám* helyett sokan; amott az öszve-nőtt szókat el-választják azonokká, a' mellyekből együve-nöttek, *απο αφισθαι αφισθαι* helyett; ilyen a' *Götsejben mind a' nyája*; amott *σαφοος σαφισ* helyett, mivel az nehéz hang; így a' *Götsejben forintoba partonak*; mivel *forintba, partnak* három *consonant* rakna öszve. *Jonia* szereti az *s*-t o helyett *σ*ομα; így a' *Debretzeni* köz nép *ká*-nak mondja a' *lo*-vat, Erdély *buglyá*-nak a' *baglyát* v, *baglát*; és *Dunán túl firül*,

alúlról, nem firól, alólról; *Jonia* η-vel tseréli az α-t *θυση* *θυγαν* helyett; így a' magyar Gömör tájján *tovébb*; egész túl a' Dunán *odébb*, sőt Erdélyben *hezzá* hozzá helyett. Ellenben a' *Dorisiak* szeretik az α-t η helyett, *ήμεραν* *ήμεραν*; ilyen nálunk az *aránt* és *eránt*: vették ök az α-t ω helyett is, *Μεσαν* *Μεσων*, ilyen Erdélyben az *állapat* *állapot* helyett, és némelly *anvégezetek* *on* helyett; mint *ketten* *ültünk* *lovan*, *de én* *nagyobban*: ω val is élt *Doris* helyett, *Μωσασ* *Μεσασ*; mint a' kik nálunk *tanólnak*, nem *tanúlnak*, így *alól* *alúl*: Amott *δη* *ιδειν* helyett olyan mint nálunk *feledem*, és felejttem: ellenben rövidítő tulajdonsága ellen gyakran él *Doris* με köz tóldalékkal, *βημεναι*, *βηναι* helyett; ilyen *Dorismus* nálunk az *írtanak*, *vertenek*; *akkor* pedig, *akkor*hoz, olyan mint Dorisban *αλλο* *αλλοτε*hez. Az *Aeoliai Dialectus* tserélgette a' hegyezéseket a' közönséges szó-járás ellen; így tesz a' Tisza-mellékének felső része némelly szókkal; *visszá*, *kenyer*, *kerek*. Amazok nem éltek a' vastag lehelléssel; melly annyi mint a' mi *h* betünk; így a' Götsejben nem tsak a' köz nép, hanem olvasott és író emberek is mondják *iszen*, *jába*: amazok gyakran ω-val éltek η helyett; ilyen *Aeolismus* a' mi tsinosabb nyelvü vidékünkben a' *kárból*, *kártól*; holott még *Melius Péternél* található *tanátsjabúl*, *küszikla*, *gyükér*, *élü*, (élő); való, hogy van *futásonk is*; *adonk*, *rajtonk* *Dorismus*. Szerették azok ω-t az α helyett is, mint Erdély, *hajdon*, *majdon*, *rogyog*: Amazok gyakran *κατα*-t mondtak *μετα* helyett, olyan

formán mint Debreczenben mondják *jer nálunk*, hozzák helyett.

§. 14.

Az eddig mondottakból látszik, mi a *Dialectus*? és a Görög tudós nyelv példája megmutatja, mit tesz az *Grammatikai* értelemben? u: m: a' beszéd' közönséges folyásától olyan el-távozást, a' melly a' nyelvnek gyökeres törvényeit el-ne-rontsa; látni azt is az öszve-hasonlításokból, hogy a' Magyar nyelvnek vagynak *Dialectussai*: most hát azt kell elő-adnom mellyek azok? és a' mellyszó ejtések *Grammatikai* értelemben olyanok, megkülönböztetnem az *Etymologia'* törvényjeivel öszve nem férhetőktül; 's még azoktül is, a' mellyek a' tös-gyökeres nemzeti *idiotismust* el-ütnek az öszve-tételekben, 's nints is bizonyos tartományjok: ellenben figyelemzén a' §. 6. említett szélesebb érteleme is.

§. 15.

*Magyar Ország*nak *Erdéllyel* öszve-véve, és így a' mai élő Magyar nyelvnek, szinte-űgy két fő *Dialectussa* van, mint a' Görögnek; egyik vastagabb, nyersebb, keményebb, és így hihetőképen eredetiebb: másik tsinosabb, lágyabb: ez nagyobb tartománnyal is bír, mint a' másik, és az író nyelvbe is nagyobb a' be-folyása; úgy hogy sok szó-ejtései szint-űgy bele olvadtak a' közönséges de *Tudós Dialectusba*, mint az *Attikaiak* a' görög *Communisba*. A' kettőnek tartományji a' *Duna* és *Tisza* között válnak-el egymástul,

de nem egészen úgy, mint a' Polgári kerületek; mert a' *Dunai* szó ejtés bele-vág a' *Tiszán* innen valóba is, alúl szinte *Szeged*-ig; fellyül pedig a' Tót nyelvel elegendes Várme-gyek valamennyire másítják a' formáját: azonban osztályos névvel egyiket *Dunainak*, másikat *Tiszainak* nevezhetem; e'hez értvén *Erdélyt* is; mert noha a' *Hegy-allja*, némelly betű - ejtésekben különböz a' *Tiszaitúl*, és *Erdélyben* is a' *Székelység* némelly *consonan*-sokban vastagabb a' többinél; de az ilyen tsekély különbségek, a' két fő osztályban nagy másítást nem tesznek; valamint az sem; hogy a' *Dunainak* némelly kissebb vidékjeiben, a' hegyezett *e*-vel *personalis infinitivussal*, 's más illyesekkel való élés, az *Erdélyi* szó-ejtéssel atyafiságot mutat.

§. 16.

Ki-teszem hát először mind a' *Tiszai* lágyabbnak, mind a' keményebb *Dunainak* uralkodó bélyegeit általjában; azután a' kissebb vidékeknek némelly különösségeit, melyek néha egyikbül a' másikba bele-vágnak, azonban a' fő bélyegekben a' magok' egészszével meg-egyeznek. A' *Dunainak* Fő bélyege a' kemény *l consonans*, és *o vocalis* közép *e* helyett, ('s néha, de ritkábban az *ü*, melly a' lágyabb nyelvüeknél *i*-nek hangzik) a' *Tiszainak* ellenben az *l*-hez ragasztott lágyító *y* és közép *e* helyett is hegyezetlen *e*. Ez a' két szembe-tünő tehát olly fő különbség a' kettő között, mint vólt a' *Görög Attikai* és *Dorisi* egy részről, más részről pedig a' *Joniai* és *Acoliai Dialectusok* között a'

a' két nagy
Dialectus-
soknak fő
bélyegei.

rövidítés és bővítés. Vagynak több keményítések és lágyítások is, de a' mellyek tsak az apróbb vidékekben tűnnek szembe; és azokat magok a' fő *Dialectusok* is úgy nézik, mint töllök való el-távozást; némelleyeket pedig még úgy is, mint hibát.

§. 17.

Mivel fellyebb §. 1, 2, úgy írtam le a' *Dialectusokat*, hogy azok a' beszéd' közönséges formájátúl távoznak-el, nem pedig egyik *Dialectus* a' másiktúl; azt lehetne gondolni első tekintettel; hogy a' kemény *l*, és lágy *ly* különbözésébe' gyökerezni a' *Dialectusok'* béllyegét, nem helyes: ha a' kemény *l* is a' lágy *ly* is leány; hol van hát az Anya? — Való, hogy egyiknek anyának kell lennie, és elsőbbnek, gyökeresebbnek; úgy, hogy, vagy az *l*-bül lágyúlt az *ly*; vagy ebbül keményedett amaz: és akkor a' *Definitióhoz* képest, egyik anya, nemzeti, közönséges, *Communis*, a' másik vidék-beli szó ejtés lessz: — De meg van ez a' nehézség a' Görögnél is, nem mind bővítés az magában, a' mit *Jónia* több betűvel mond-ki mint *Athenae*; sem mind Kurtítás az, a' mit az *Attikai* szó-ejtés rövidebben mond, mint a' *Joniai*. Úgy kell gondolnunk a' kemény és lágy *l*-et is: Van az *ly*-es *Dialectusnak* is kemény *l*-je bizonyos szókban, és a' kemény *l*-es *Dialectus* is megadja az írásban némelley szók' *l*-jeinek a' lágyító *y*-t, noha nem mondja-ki: és így tsak olyan szókat mérhetünk a' nemzeti közönséges, v. anya szó-ejtéshez, a' mellyekben az *l* mellett valamelly *Asiai* lehellés van; de a'

az egyik fő
béllyeg
különbö-
zése sze-
rént, mel-
lyik az a-
nya *Diale-*
ctus?

melly többnyire vagy alattomos, vagy kiavultt: az *al* szóból a' *Duna* tsinál *allast*, a' *Tisza allyast*; de ezt *Tiszán* innen a' *Pataki* vidéken így ejtik *aljas*, vékony de még-is ki-tetsző *j*-vel; (olylan szókban is, a' hol nints szembe-tünő birtokos 3-dik személly) és ez volna a' közönséges *anya* szó-járás, mellytül egyik az *ly*-ig lágyúl, másik az *l*-ig keményedik: ezen szó *illjen*, *Dunan túl* illenek, *Tiszán túl ilyennek* hangzik, úgy hogy sem *l*-je, sem *j*-je a' hangban meg-nem-is-merszik. Leg-inkább észre vehető pedig a' birtokos 3-dik személlyben, a' hol a' nyelv-törvényje kívánja valamellyik lehellő betüt, és közönségesen a' *j*-t; de a' mit némelly betük, 's gyakran az *l* után is kettőztetéssel pótolunk, 's sokszor (de törvénytelenül) el is hagyjuk; *hel*-bül kellene írunk, és mondanunk, *helje* (mert *hel* volt ez valamelyes vékony lehelléssel, és a' *Tisza* a' 3-dik személlyt *jó*a-ja formájára lágyította *ly*-re) és ezt a' *Pataki* részen, vékonyan ki is mondják; de már a' *Dunánál* tsak *hele*, *Tiszán túl helye*, a' mi az ottani lágy *ly*-el igazságosan helyje volna. Így *dagálja*, *Duna mellett dagálta* betü-kettőztetéssel, *Debreczenben dagállya*, ez iskettőztetéssel, *dagályja* helyett.

§. 18.

Másik bélyegnek mondám az *ö* és *o* között hát a' má-való különbözést. Itt már nints az a' nehézsik-szerént ség, mert ennek közönséges nemzeti ejtése valamely közép *o*-vel esik, mellybül a' *Tisza* rövid *e*-t; a' *Duna* pedig *ö*-t tsinált; *lelkem*

mind a' kettő közép *e*; de a' Tisza rövidnek ejti egész száj-nyitással, a' *Duna lőköm*-nek; az anya, vagy közönséges szó-ejtés volna rövid, de öszve-vontabb ajakkal ejtett *e*. A' ki *Tiszai* születés lévén, lakott a' *Dunai* vidéken; ott halhatta az ilyen szónak mint *szeretem* utolsó *e*-jét, hogy az olyan száj-nyitással hangzik mint a' hegyezett *é*, de röviden; értvén ezt az olvasott emberek' szájából; mert a' köz nép, kivált némelly vidékekben mint *Somogyban*, ki-mondja az *ő*-t, *szeretöm*; némellyeket pedig *Zalában* láthatni írva is, (avagy - tsak ötven-hatvan esztendő's írásokban tartózkodás nélkül) *Vármegye Esküttyő*. *

* Meg-kell ezt azonban még is ama *szeretöm*-től különböztetni annyiban, hogy a' 5-dik személlynek *ő*-je van, alattomos leheléssel, és épen azt szoktuk helyre hozni a' *j*, vagy *v*, és néha *h* lehellő betűkkel, ott, a' hol a' szép hangal *euphonia*val nem tudjuk meg-egyeztetni az *ő*-t. Innen származott a' 'Tudósok' nyelvének is az a' gyakor birtokos *ő*-je, melly *Erdélyben* is divatjában van, de még eddig tsak a' többes számban, *véreök*, (sangvis illorum) mellyet a' különben *ő-s Dunai Dialectus* ritka helyen mond *ő*-vel, hanem közép *e*-vel, *vérek*; kellene pedig lennie *vérjek*; (az okát és származását más értekezésemben meg-magyarázom) és ez tsak azért rútabb hangú, mert szokatlanabb mint a' *térjek*, *spatium illorum*. Az *ő* pronomennek valamelly észre-vehetetlen *h*-ja van, melly a' hajlításokban *j*-ve, 's néha *v*-vé változik; van ilyen alattomos, és már ma szokatlan *h*,

a' *h* Asiai
lehellőbe-
tű

más némelly szókban is: *ló* gyökeresen *lók* volt, meg is van a' *v*-je az egyes negyedik és a' többes minden esetekben, *lovat*, *lovak*, *lovaké*, *lovaknak*, *lovakat*; *h* volt pedig eleinte az a' *v* mert másként a' *genitivus*ban is *v*-nek kellene lennie, *lové*, *lovnak* (ha *lov* vólna) mint *szívé*, *szívnek*; és ezt, 's több illyeket a' magános vidéki *Dialectusok*ban kell megtanulnunk: *Somogy* most is *h*-val mondja; *lohat*, *lohak*, *loham*; néha pedig ő is kifejti a' lehellést, *loam*, *load*, *loat*; de jelenti, hogy ott kellene neki lennie, mert másként így mondaná, *lóm*, *lód*, *lók*, mint szoktuk a' *h*-tlanokban, *disznóm*, *disznód*, *disznók*, nem *disznóam*, *disznóad*. Ha az *ő* *pronomennek* megadjuk ezt a' lehellő betűt, és több némelly *vocalissainknak*, mellyek mellett még jobban szembe-tűnik, sok *anomaliák*túl meg-menthetjük *Etymológiánkat*, némelly számba-se vett vidékbeli *Dialectusok'* segédelmével.

§. 19.

Atyafias ezzel az *ő*-s fő béllyeggel az *ü* is, *i* helyett, vagy talán inkább megfordítva *i* *ü* helyett. A' görögnél az *i*-t a' legdurvább *Aeoliai Dialectus* szerette, *ιταρ* *ιταρ* helyett; az *v*-t a' tsinossabb *Joniai βυβλος* *βυβλος* helyett; nálunk ellenben a' tsinossabb szó-éjtés, 's épen az, a' melly az *l*-et *ly*-é lágyítja, él az *i*-vel; a' keményebb pedig *ü*-vel; ott *siket*, *ditső*, a' mi itt *süket*, *dütső*: nem szándékom, nem is e' tárgyra tartozik, arrúl feleselnem, mellyik jobb? az *i* és *ü* *vocalisok* egy neműek; a' hol pedig az *i* a'

egy harmadik béllyeg, nem olly gyakorló szembe-tűnő.

gyökér szóban keményebb hangú, ott a' *Dunai* vidékek is meg-tartják, mint *fiam*, *díjja*: ott ellenben nem igen, a' hol a' töldásokban vékony *vocalis*okat veszünk-fel a' gyökér *i* mellé, mint *müvem*, *hütben*, *üzen*: az az egy tapasztalható hogy a' *Béts Országiak* szokták a' magyar *ü-t i*-re tserélni, mint az *ö t* is *e*-re; *büdös* nállok *bides*, az *ördög erdeg*; (sőt még formátlanabbúl ertek deremtete) hanem ez az *ü* ben, és *i*-ben való különbözés olly szembe-tünő nálunk; hogy már ma a' Vallásba is bele avatja magát: a' R. *Catholicus Tiszán túl* is *üdvösség*-nek mondja a' mit a' *Reformatus Dunán túl* is *idvesség*-nek. (noha régen *Juhász Péter* mind a' kétképen mondta és írta: — jele: — hogy ő *Somogyi* születés vólt, 's élt hazai *Dialectus*-sával *Debreczenben* is; és még akkor a' Vallásra nem, hanem tsak a' vidékre terjeszkedett a' különbözés).

Jegyz: Ide lehetne számlálni némelly *prae-* vagy is *post-positiók*', utóltételek' magán-hangzójinak különbözését; hogy a' mi a' *Tiszai*-aknál így hangzik: *tálból*, *végről*, *jobbról*, *szívtől*; az a' *Dunai*aknál így: *tálbúl*, *vég-rül*, *jobbrúl*, *szívtül*; de ellenben nehéz a' keményebbség', vagy lágyabbság' béllyegét egyiknek vagy másiknak tulajdonítani. Az ollyan *u*-kat és *ü*-ket pedig itt ismét más tekintetbe kell venni, mellyekkel kéntelenek élni némellyek, kik a' birtokos *ö*-dik személyly jegy-betűjét illyen hang-változtatással szokták pótolni; *sogoruk*, *adfinis illorum*; *bőrük cutis illorum*.

negyedik
hasonló.

Van még a' kemény és lágy *l* különbözéséhez hasonló, de nem olly gyakor el-ütése egy-mástúl a' két fő *Dialectus*oknak, a' *gy*, és *j* betűkben, mind az *íge*, mind a' *név*-szók' *verbumok*' és *nomenek*' (kivált 5-dik személyt jelentő) hajlításiban; *gondja*, *rudja*, *kardja*, *mondja*, *tudja*, *adja*, így írják a' *Tiszaiak*; *Dunán-túl* pedig többnyire *gondgya*, *rudgya*, *kardgya*, *mondgya*, *tudgya*, *adgya*: itt is az volna a' kérdés: mi hát a' *Communis Dialectus*? a' mellytől egyik lágyabbra, másik keményebbre el-távozott? Erre ismét egy kissebb vidéki *Dialectus*ból lehet megfelelni; mert az írásból már ki-avult az eredeti szó-ejtés, és a' ki-mondásban is tsak az *égék* tartották-meg. A' *Somogyi* köz nép így mondja ezeket *mondi*, *tudi*, *adi*; és a' régi írásokban épen így találjuk, a' toldalékkal, *mondia*, *tudia*, *adia*; az lett volna hát az anya *Dialectus*, míg a' leányok el-nemfolytották. A' *Nomenek*ben némelly vég-betűk után *Erdély* is él az ilyen harmadik személyü *i*-vel; 's élnek némelly *Duna* - *melléki* megyék is, *véri*, *rendi*, *fényit*, *betsit*, *ézit*, *füstit*, *széki*, 's *t. e. f.* — *Somogyban* *gondi* a' *gondja* is.

Jegyz: Ezt a' *j* helyett szolgáló *gy*-t nem *Dialectus*nak, hanem *hibának* tulajdonítják a' *j*-vel élők; de szinte azon nem elegendő okból, a' mellyből jónak vallják a' kik szeretik: *t: i:* ezek azért szeretik, mert úgy akarnak írni, a' mint szóval hangzik; amazok azért rosszálják (*argumento ad hominem* vissza-verő

okoskodással) mert nem úgy hangzik, ha-
nem *monggya*, *tuggya*, *aggya*; és valaha *Me-* ennek fej-
lius épen így írta, *monggya*: Igazságossabb tegetése.
vólna az hogy a' 5-dik személly' tulajdonos
jegye nem *gy*, hanem *j*: erre pedig a' *gy-*
seks, magok kebele-beli vidék szó-éjtésibül
felelhetnének: *Zala* Vármegyének nagy ré-
sziben kivált a' *Götsejben*; nem tsak a' 5-dik
személyben élnek ezzel a' *gy*-vel, hanem sok
más szókban is, mint *gyár*, *gyer*, *gyó*, *gyut*,
gyég, *jár*, *jer*, *jó*, *jut*, *jég* helyett; a' *gyer*
szokás tsak-nem minden *Dunai* kerületekben:
— *gyöszte* v. *jöszte*, kétség-kivül ebbül van
öszve-vonva; *jöjj sze-te*; *sze* vagy *sza*, *nesze*,
add-sza, *hozdsza*) A' *j*-nek hát valaha, lega-
lább a' gyökér szókban vastagabban kellett
hangzania; és ha részelkedés nélkül szól-
lunk; hamarább lehetett idegentül származ-
nia a' vékony *j*-nek, mint meg-vastagulnia a'
durva nyelv által ennek; mert a' Német mond-
ja *jermeknek*, *jurinak* a' *gyermeket*, *gyurit*;
's így járunk ma-holnap a' *gyász* szóval is,
mellyet már sok magyar vidékeken monda-
nak *jász-nak*. Sokat nem akarok építeni rajta
kivált a' 5-dik személlyre nézve, mert ennek
j-je eredet-szerént lehellet, és ezt *gy*-vé tsi-
nálni valóban vastagítás: hanem úton-kivül
kettőt jegyzek-meg ez alkalmatossággal,
(a' mi alább a' vidékbeli *Dialectusokra* lessz
tartozandó. Egyik az, hogy ez a' *Zala* Vár-
megyei keveretlen, és igen régi idejü ma-
gyar vidék, a' *comparativus*ba bele keveri a'
j, vagy *gy* betüt, hol vastagabb, hol véko-
nyabb hangal, *vadgyabb*, *kárgyabb*, *sikérjebb*,
nyomorulttyabb, *épjebb*, *vékonyabb*, *bolond-*

Götsei
compara-
tivus.

gyabb, szelidgyebb: — jele — hogy ezeknek ős elejik, nem az első, hanem 5-dik személyből formálták a' *comparativust*; ('s kérdés, ha nem abból kellene e mindenütt.) mert annak van az a' bírtok' jelentő *j-je, vadja, kárja, sikerje, nyomorúltja, épje, vékonyja, boldondja, szelidje*; 's tehette ezt velaha a' *vocalis*os vég-betű után is; mert hallik ma is nállok *szomorúvabb*; nem lehet hát jó okon kárhoztatni az olyan Irókat, a' kik kettőztetik a' *positivus'* vég-betűjét a' *comparativusban*; mert a' 5-dik személy *jotáját* azzal szoktuk némelly vég-betűk után jelenteni, *szerelmesse, munkássá, okossá*; hát a' *comparativus* is *szerelmessebb, munkássabb, okosabb*; ennek jelei azok a' különbözőések is, mellyek történnek más *Dialectusokban*, a' *bb* töldásnak a' gyökérhez hol magánosan, hol *epenthessissel* ragasztásában, *merőebb, bővebb, hosszúabb, öszve vonva hosszabb* (nem *hosszúabb*) 's t. e. f. Ezt annál szükségesebb volna országosan meg-határozni; mert kettőztetés nélkül sokszor kétséges értelme van a' szónak; és a' kik előtt rüt is némelly ilyen kettőztetés, vagy *j*-vel töldás; más sok szóban azok sem rütallják, 's néha magok is el-ejtik, sőt a' nélkül szokatlan is, mint *szorossabb, veressebb*, 's kivált *kissebb, fellyebb, bellyebb, v. feljebb, beljebb, küljebb*. — Másik az, hogy az ilyen kis vidékek, mint *Götsej*, (a' többirül másutt) a' mennyivel durvábbak még a' magok' kerületje-beli többeknél is, annyival gyökeresebbek, 's bizonyosan keveretlenebbek. Ezek, ha úgy gondoljuk is őket, mint 5-dik ki-jövetelkori Öseink' ma-

gyökeresebb a'
durvább

radékít, nagyobbára *Sz. László* nemesseinek onokáji; nyomosan lehet pedig felölök gyanítani; hogy a' *Hunnoknak Atila*' halála után *Illyriába* vonúlt hullójiból valók, 's onnan szivárogtak ki az utóbbi költözködésekkor; mert ha a' *Székelyek* is *Hunnmaradék*; ezeknek igen sok szó-ejtések egyez azokéval; 's a' mi tsuda, — olly messzire — minden közösülés nélkül; (ilyenek az *Ormánság*, és *Okor*' melléke is, mellyekről alább)

§. 21.

Minckelötte hát némelly különösebb szó-ejtésekben is öszve hasonlitsam mind a' fő két osztályú, mind az apróbb vidéki *dialectusokat*; azt kell még előre megjegyzennem; hogy a' mi *Dialectusink* annyiban különböző tekintetet érdemlenek a' *Görögöktől*; hogy azok nem tsak szólltak a' négy *Dialectusok* szerént, hanem írtak is; nálunk pedig igen sok szó-ejtések vagynak, a' mellyek szerént nem írunk, és még is *dialectusoknak* tarthatni az olyanokat is, hanem ha valóságos hibák. Az *ö*-vel és *gy*-vel élnek ugyan sok *Íróink*, 's más némelly kissebben különbözőkkel is, de a' lágyítható *l*-et *y* nélkül nem írják; egy két *Királt*, *föllebbet*, *melléket*, *ünnepet* alig látni az írásokban; úgy, hogy a' lágyabb *Dialectus* annyira el-hatalmazik az *Írás* által, mint a' *Görögöknél* az *Attikai*, sőt itt a' többeknek ki-zárásával; és azt lehet mondani, hogy e' részben nagyobb a' kárunk, mint hasznunk; p: o: A' *Tiszai* Tudós alig írhat, — és épen a' fő bélyegre nézve, tökéletes *Etymológiával* ha vagy lakás-képen nem tapasztalja a' *Dunai*

a' magyar
Dialectu-
sok'külön-
bözése a'
Görögök-
től.

szó-ejtéseket, még a' különösebb vidékekét is; vagy ellenben ezek nem írnak a' tulajdon szó-ejtések szerént, tsak hogy ne gyökeres *grammatikai* törvény ellen: mint már, a' jés *ly* egy-formán hangzik; hát miből tudja meg a' *Tiszai* tudós, a' nem nagyon közönséges szókban, ha *j* legyen *e*? vagy *ly*? az az egy ismertető jele, hogy a' mi a' *Dunai* vidéken kemény *l*-el hangzik, tsak azt lágyíthatja a' *Tisza ly*-é; mert a' miben *j* van, azt a' *Duna* is vagy *j*-nek, vagy vastagabban *gy*-nek ejti. (az olyan felesleg való vastagítások azonban nem más, mint a' kettőztetésből eredett *etymológiátlan* vissza-élések, mikor a' köz nép *Papjok* helyett azt mondja *Paptyok*, *Paptyuk*) Innen lett az, hogy nem tsak *sujtol Tiszán-túl* még némelly *Írás-tudó* is, nem tudván hogy *Dunán túl sult, sulla, sullos*; hanem már a' gyakrabban haszn-vételű szókban is széltire élnek *j*-vel *ly* helyett, *mejjét, hej, széjjel*.

§. 22.

Igen kevés van a' két *Dialectus*ban más nemű különbség, mint a' mellyeket §§. 16, 17, 18, elő adtam. Az ilyenek, mint a' *Duna* ugytetszik, mint ha némelly szókban nem szeretné a' *d* betüt; hanem a' *Tiszai bodnár és tsizmadia* helyett, *bognárt, tsizmaziát* mond; ellenben *Tiszán-túl bornyúnak* mondják, de nem írják a' *borját, v. borryút; Kandásnak, Kondásnak d* töldalékkal a' *kanászt*, valamennyire már bele vágnak az *etymológiába*, és egyiket alig lehet fel-menteni a' hiba alúl. — Hogy a' *Duna* nem tsak a' hegyezett *o*-s utól-tételeket mond-

mondja *ú*-val, és többnyire hegyezetlennel, mint *abbul*, *szinrül*, hanem meg-rövidít más nemű, avagy-tsak az utól-tételek' rendibül már ki-ment ragasztásokat is, mint *hátsul*, *szentül*; sőt a' gyökérhez tartozó magán hangzóknak is, néha el-veszi hegyezéseket, mint *mulandó*, *bir*, *sziv*, *ir*, *tik*, (tyúk helyett) *Dialectus* ugyan, de sem tsinosságot, sem durvaságot nem mutat; a' hang-mértéken pedig sokat segít. — hogy egyik *Dialectus* a' másiknak némelly *név* és *ige* szavait nem ismeri mint a' *Dunán-túli kamatot*, *réz borsót*, vagy *Zala Vármegyei vázsút*, a' *góbét: kajdászást*, *iméntet*, *Tiszán-túl* nem mondják 's kevesen is tudják; ellenben az ottani *hentest*, *tsuprot*, *peczért* sem a' Dunaiak; az *üst* itt nem vas, vagy réz fazék, hanem *ezüst*; szoros értelemben ez se m *dialectus*; mert ha egyik a' másikat meg tanulja; a' ki-mondásban nem különbözik; (ilyenekkel lehetne pedig kár nélkül bővíteni az írói nyelvet) Vagynak némelly szók, szembe-tünőkép' idegenek, mellyekkel egyik nagy *Dialectus* él, a' másik pedig nem-tsak nem él, hanem ki-is neveti, mint a' *Debreczeni Fürmender*, és *Dunán-túli Klázli*; Vagynak ismét a' mellyeknek itt más az értelme, mint ott, l a t o r *Tiszán-túl* uton álló tolvajt tesz, *Dunán-túl* pedig l a t o r emberjátékost, tréfást, tsintalant. Ismét némelly szók nem nyelv' durvaságát, hanem valamelly városiatlanságot mutatnak; mint a' *posfa*, *oreza*, vagy *arcza* helyett, és a' *mony* tojás helyett; de nem mindenütt; mert *rúl a' Dunán* nem-tsak *tikmony*nak mondják azt, hanem a' mén-lovat is széltire *monyas*nak még az Asszony személyek

némelly magánosabb különbözőségeken nyitban tartoznak a' *Dialectus-ra*?

is. — Hanem már némelly betű-tseréléseket, által-tételeket, toldásokat, ki-hagyásokat, lehet a' *Görög* formájú szó-ejtések közé számlálni; mint mikor a' *Tiszai köp*, dunán-túl *pök*; itt *rínak*, ott *sírnak*; *Duna mellett* a' *Dialectus*' bővítő szokása ellen, *prázna*, *brázda*, a' *parázna*, *barázda*, *bránna* a' *borona*, ellenben *teréfa* a' *tréfa*, *karajczár* a' *krajczár*, *aluszom* nem *alszom*; így a' lehellő betűk különbözőseit is, mint *búvok*, *búvár*, *bújok*, *bújár*; (mert azoknak szükségtelen kitétele, mint *Fő* helyett *fej*, *szók*, *tók* helyett *szavak*, *tavak* ismét *Etymologiai* hiba inkább mint *Dialectus*) *szívja*, *szíjja*; ismét a' hang után való el-nevezések különbsége, *onomatopöya*, mint *pizseg* és *pezseg*, *topány* és *bakants*, *tsirke* és *tsibe*, v. *pizse*, sőt a' *Götsejben* *piselle*, valóságos *Dialectusok* de egyik a' másiknál sem durvább sem tsinossabb; így némelly öszve-toldott egész szókból nőtt jelentések is, egyik *Dialectusban* más hangú de ugyan azont jelentő gyökerűek; mint a' *Tiszán-túli* ismét, melly hegy-allján volna *es-még* vagy is *és még*, vagy (a' *meg*-et sokasítóképen vevén) *és meg*; Dunántúl pedig épen a' *meg*-et vevén gyökernek, *megint*, *megintlen*, *megintelen*, *megesseg*; és ezt Erdély is mondja, de hegyezéssel, *megesség*. Végre a magán-hangzók változtatása is különbözteti a' szó-ejtést, mint *taraj*, *taréj*, *gonaj*, *ganéj*, (sőt rövidebben *gané*, 's némelly helyen *ganyé*, és ez gyakrabban a' tsinossabb *Dialectusok* osztályjai között, mint a' fő *Dialectusok* között.

§. 25.

Ezeket a' magyar szó-járások' két fő osztályjairól meg-jegyezvén, meg-próbálom hát a' kettőt apróbbakra osztani a' görög forma szerént, noha az írás-mód ezeket az apróbbakat már annyira öszve-vonta, hogy a' vidékeknek olvasottabb lakossai alig ismernék-el tulajdon szó-ejtésseiket, ha azokat régibb és újabb írásokból meg-nem bizonyíthatnám. T. i. A' Könyv-írók nem igen titkolhatják, avagy tsak régen alig titkolhatták-el megtűrhető figyelem mellett is azon vidéknek, a' mellyben születtek 's nevelve voltak, szó-ejtésseit. *Melius Péter* a' *Debreczeni* prédikáló székben sem tudta el-felejtteni a' *Somogyi lélek* és *fördő* szokat, 's élt még a' *Götseji dühősködnek*-kel is, (noha sokban meg-tartotta a' vidéki szó-járást, *ennent* mondott *önnön* helyett, *bünből-t bünbül* helyett) szint-úgy mint a' Tsalló-közi *Samorjai János* az *üdvösséget*, *körösztyént*, *bötsületet*; ellenben ennél szint-úgy közönséges az alattomos *h* helyett szolgáló *v* tóldalék, *minémüvek*, *együgyüvek*, mint az arany szájú *Pázmánál Várad* termés létere a' *fundamentomávu*l, holott azt *Melius* vagy *Juhász Péter* szükségesebb helyeken is el-hagyta, mint *mieli*, *semmié*: azon tehát egyik vagy másik vidék-beli Tudós író meg-ne-ütközzön, ha olyan szó-ejtéseket tulajdonítok Hazájának; a' mellyektül ő a' gyakori tudós írás által már el-szokott, vagy hazáját is változtatván az otthonit el-fele tette: Mert a' miket Országunk' több vidékjeiben, lakás, vagy hosszabb idejü mulatásképen 45

az Irók
sem titkol-
hatják-el
a' vidékbe-
li szó jár-
rást

esztendő olta tapasztaltam is, tsak úgy teszem bele a' tsinossabb szó-ejtések sorába; ha vagy könyvekben is találtam hasonlókat; vagy mindenik vidék önként el ismeri magáénak, ha bár hibásnak vallja is; mint az Erdélyi *hez-zá, fővebb, ellemben*; a' *Hegy-alljai kivel, Debreczeni kéne*: (a' *Palócz villávó, v. vellá-vó*; ellenben *Götseji velláel*, és *Somogyban* néhol *velláo*, már ma tsak beszédben hallatlik, írásban nints.)

a' két fő,
kemény és
lágú Dia-
lectusok-
nak kis-
sebb osz-
tályjai és
tartomá-
nyai

A' lágyabb *Dialectus*nak tehát kisebb tartományjai: a' *Tizsán-túli*, és jelesen *Debreczeni*: az *Erdélyi*, a' *Hegy-alljai*, és különösen *Putaki*, és a' felső, nap-keletibb *Tótos Vármegyék*. A' keményebb szó-ejtésnek apróbb osztályjai pedig, a' *Dunához* közelebb fekvő *Vármegyék*, a' *Somogyság*; a' *Baranyai Ormán-ság* az *Okor* mellékivel öszvevéve; *Vasnak* és *Zalának* nagy része a' *Dunai* tartományhoz szitt, hanem ebben különösek a' *Götsej*, és a' *Kerka melléke*. A' *Palóczság* fülre legdurvább; *Gyöngyös* vidékje vólna a' fő fészke, és így a' *Tizsai* tartományhoz tartozna; de úgy el-van-hintve az egész két Országban, hogy *Erdélyben* is találhatni, és attúl fogva imitt amott egész a' *Drávaig*. Midön pedig ezeknek a' magánossabb vidékeknek szó-ejtéseit külön-külön emlitem; szabad legyen az öszve-hasonlítás kedviért, néha egyikből a' másikba is által ugranom, ha bár egy va. lamelly szó-ejtés kétszer lessz is mondva.

§. 24.

a) *Erdélyben* mondják's írják is néha *szolgái*, hegyezéssel, holott a' gyökér hegyezetlen *szol-*

ga; de nem hiba magában (tsak-hogy nintsen benne a' 5-ik személy' jótája) egész Országban élünk a' *munkáji*-val, melly hasonló. Ellenben a' Hegy-allján ezeknek *viisszára*, *viisszásán*, *viisszá* a' gyökere, hegyezéssel, a' mi a' több *Dialectus*okban tsak *viissza*; a' hol pedig a' töldött magán hangzó el-veszti a' hegyezését, nem adják meg neki a' gyökerben is, mint *kenyer*, *tserep*, *kerek*, *mesz*; és kérdés ha nem törvényesen e? szint-úgy, mint a' *gyermek*, *ünnep*, *remek*, *lednek* szókban.

Erdélyi
Dialectus
szokásai
másokkal
összve ha-
sonlitva.

b) Változók Erdélynek apróbb tartományjai, de változók az ugyan azon tartománybeli Irók is az ejtések', számok', idők', módok (*casus*, *numerus*, *tempus*, *modus*) magánhangzójinak a' gyökerhez való alkalmaztatásában is: írják és mondják: *alkalmatosok*, *földekről*, a' mi *Debreczen* vidékin, 's magában is *Erdélyben*, sok helyen, *alkalmatosak*, *földekről*; továbbá ezeket, *szárnyak*, *társak*, *vállaimat*, *szokásaikat*, *küszöbökhez*, *ültök*, *örömöm*, így ejtik sokszor: *szárnyok*, *társok*, *vállaimot*, *szokásaikat*, *küszöbökhez*, *ültek*, *örömem*; sőt szólnak 's írnak így is: *időhez*, *erősedett*, *állapatok*; *utozó*, *rogyog*, *hajdon*, *majdon*, *földöm*, *útot*; hasonlókat lehet hallani *Komárom*, *Győr*, és *Poson* Vármegyékben is keményebbb ejtéssel; és egyik sem hiba, sőt némellyik segít a' szép hangon.

c) Meg-adja Erdély a' név-szóknak is a' 5-dik személyben, a' *j* helyett szolgáló *i-t* mint *füsti*, *rendin*, *földin*, *fényin*, *betsi*, *széki*, *képit*, *tüzit*. a' mit az *ö-s* szó-ejtés, a' vagy tsak az egyes számban nem tud ki tenni, *Debreczen* sokat ki-tesz *j*-vel, de nem mind,

Füstje, rendje, földjén, fényje v. fényye, Zala, Vas és több szomszédok pedig némellyeket *gy*-vel, és *y*-al, *füstye, rendgye*; 's teszi ugyan azont Erdély is, némelly nem-megvetendő 's nem is régi irásokban: *állapottya, pontyára, gondgya, módgya*, és a' *verbumokban adgyam, világosodgyanak, erősödgyenek, tanulhattya, találljuk, segélye, tartydk*; 's gyakran, ugyan azon író, törvényesen *szomszédja, tudjuk*, ismét hijjánosan *nyájaik, szomszédaik*; de ugyan azért, mind a' mellett is, hogy a' ki-mondásban, két-féle ellenkező szó-ejtés látszik lenni; az illyeneket inkább a' gondatlan írás okozza, mint több némelly magával nem-egyezéseket is; mint-sem a' honi szó-ejtés. Amaz *Erdélyi i-t*, a' *Somogy* mint feljebb mondám gyakorolja az ígékben is, szintűgy a' vastag, mint a' vékony magán hangzók után, *adi, kapi, mondi*; és ez is semmi hiba sem *Erdélyben*, sem *Somogyban*; a' *mondi-t* és *mondjá-t* *Asiában* egyformán írtuk-ki; a' *Zsidó* is ugyan-azon betűkkel írná, tsak pontokkal különböztetné. Váltak az ő mellé ragadtt lehellő betűk helyett bizonyos jeleink valaha; mint voltak a' 15-ik és 16-dik százban a' meg lágyított kemény betűknek is feljül egyenes karó forma vonási, *y* helyett, 's néha alúl *al-jóta* formán, mint láthatni *Telegdinél* és *Juhásznál*.

d) Az *én* személlyes név-mássa' ejtésében, némelly különösségei vagynak *Erdélynek*; az *engem*-et meg-töldja; *engemet*; a' mit ugyan tesznek *Debreczenben* is, *Túl-a'-dunán* is, még pedig itt meg-nyújtva, *éngemet*; de már a' *mi-t* (nos) egyes *k*-val töldja a' *Plu-*

ralisban, mik, a' mi Túl a' Dunán mink, a' Palóczoknál pedig mű — a' miénk-et pedig, ha többes számban akarja mondani így ejti, miének, a' mi Debreczenben miéink, de Somogyban is miének. A' másik személyes név-másában pedig, a' mit némellyek viszontaglónak neveznek, magam, magad, maga, a' hozzá tett név-szókkal is ki-jelenti a' birtokot, magam' házam; (és így tesz az ő-vel is, ökszerzéseik) a' mi majd-nem minden egyéb Dialectusokban, tsak magam' háza, deák genitivusban értvén a' magam szót is, (vagy Magyar Dativusban) mint más nevek után szoktuk, Isten' háza, apám' háza. Különben sem kémelli Erdély a' betűt a' birtok' ki-jelentésében, mint szájam, szájad, melly más Dialectusokban tsinos Synkopéval, tsak szám, szádd, mintha a' gyökér tsak szá vólna; 's ha a' 5-dik személyben tsak szája egyes j-vel; olyan formán is jön-ki; mert szájból szájja vólna, mint tájból tájja, máj, májja; (noha ezekben is meg-vagynak sok helyen a' kurtító vissza-élések. Illyen forma felesleg-való az is Erdélyben, indulójában vagyon, midőn harmadikrúl van a' szó; felesleg való mondám; mert magamrúl nem mondja: indulómban vagyok; de azonban nem hiba, hanem tsak szükségtelen; (avagy tsak a' 5-dik személyben értvén, sokkal menthetőbb ez, mint amáz Ország szerte szokott, 's minden személyre értett valójában valóban helyett) nem olyan mint a' hegy alljai jobbadára; mellyben már az ad-ot nem lehet másnak venni, mint vagy hibának, vagy erőltetett epanthesisnek.

e) vagynak némelly szembe-tünő *parago-géji* is *Erdélynek*, mint *nélkül*, *sokkalt-nagyobb*, *egyet-más*; amazok *dialectus*, de emez *hiba*; ilyen tóldás a' *kitsid* is a' *Debreczeni kitsi*-hez képest, melly ugyan helyesebben ott *kitsiny*, *tul-a Dunán kitsin*; ellenben jeles rövidítések, mint *ránk-néztt*, ebbül a' régibül: *reánk-néz-vest*: mellyet *Debreczen* így mond: *reánk néz-ve*; így a' *teszek*, *leszek*, *veszek*, igéknek 2-dik személyjében, *téssz*, *léssz*, *véssz*; mellyet a' több lágý *Dialectusok* bővebben így mondanak, *teszesz*, *leszesz*; a' vastagabbak pedig *teszel*, *leszel*.

f) Hogy az o-t, ö-t általjában szereti a' tóldásokban a' lágý *Dialectus*, *aról*, *eröl*, azt már a' közönséges bélyegegkben emlitem; de szereti *Erdély* különösen is az igékben; *le-döl*, a' mi *Debreczenben dül*, és a' gyökér *dü*, mert van *düt*, vagy *dütj*; és ez vissza-for-dultt törvénnel *Dunán-túl*, *dönt*. Kivált-képen pedig a' meg-határozott igék' hajlításában van *Erdélynek* bizonyos *ók*, *ök* vég-hangja, *tsinálók*, *imádnók*, *szeretnők*, a' mi egyébütt *tsinálánk*, *imádnánk*, *szeretnénk*, 's van is valamellyes igaza, a' régibb szó-hangok szerént; de hol? mitsoda módokban, időkben, formákban kelljen, vagy lehessen így szóllani? más értekezésre tartozik.

g) Szereti *Erdély* az *an en* köz-tóldást, *Epenthesis* a' múltt időben, *írtnak*, *tettének*, úgy *Tiszán-túl* is *tartottanak*, *féltének*; ellenben *Tiszán innen*, kivált a' Hegy-allján, magot *vettem* a' földbe, meg-*üttem*; *vettem*, *ütöttem* helyett; 's hasonlót tesz *Somogy* is, *kenyeret süttem*, *agyon üttem*: ezekben a' *Duna*

meg-adja az *epenthesist* vetette, sütötte, ütötte; amazokban nem, hanem *írtak, tettek, tartottak, félték, Tiszán-túl* pedig mindenikben megvan a' tóldás. Ellenben némelly szókban *Synkopét*, betü-ki-felejtést tsinál *Erdély*, de csak szemre, mint a' *kül*, és *szomorán* szókban; mellyeket *Debreczen* így mond, *kivül*; *szomorúan*; sőt amazt a' *Hegy-allja kívül*. — *Szemre* — mondám; mert a' *külső*, ország-szerte *külső*, és a' gyökere *kül*, ez hát öszvehúzás nélkül is annyi, mint *kivül*; a' *kü* pedig annyi mint *ki*; hanem hogy ez az *ü* régen el-változott *i*-vé, mert a' 16 dik századbeli írásokban is sokszor találunk *kilsöt*; nem jó ellenben *küssebb*, a' mit néha mond és ír *Erdély*. — A' *szomorán* pedig olyan mint *szaporán*, noha a' *szomornak* nem *á*-ja lehetett régen, hanem *h*-ja, vagy *v*-je, 's abból lett *szomorú*; mondják, és írják ezt is *nyomorú* nyomorútt helyett.

h) *Erdély* gyakran él szükségtelen tóldással, *paragogéval*, e' szóban *kelletik*; azt tselekszi *Túl a' dunán Zala* is, és *Vas*; a' mi pedig nem *dialectus* hanem *hiba*, mert nem azt teszi a' mit *kell*, hanem *kelletik magokat*. Itt azért kell fel hoznom; mert a' *kell* gyökeret *Debreczen* sem tudná a' belőle származtatott szó-ejtésekbül törvényesíteni; mivel ezt *kellene* így mondja, 's néha írja is, *kéne*; ennek pedig gyökere volna *ké*, vagy durvább hanggal *kő*, melly megvan *Túl a' dunán*, és eredeti, noha *palóczos*; ebbül lett a' *kőne* nagy tartományú *Dialectus*; 's abból van szépítve a' *kéne*; (jele a' közép *e* való és szükséges

vóltának ez is) de a' *Duná*, ha az *l*-et nem kéméli, ezt tsinálja belüle: *köllene*.

i) A' személyes határozatlan mód, *personalis infinitivus*, sohol sints olly divatjában, mint *Erdélyben*, *innom*, *innod*, *innia*, *mondania*, *ennie*; melly ugyan néha felesleg esik, de nem törvény ellen: *Akartam requirálnom*, kétszer van a' személy jelentve, ellenére az *Asiai ellipsis*nek. Vagynak az igékben, *verbumokban* más némelly különösségei is, mint *meg-egyezik*, mellynek ritka más *Dialectusban* van *ik-je*, így ellenben, *által lépem a' küszöbön*: *a' mit szívem érzett és megvogyott*, — *szereti által menni 's t. e' f.* Tulajdoni a' *vólt*-al és *fogom*-mal tödött ige hajtogatások is, mint *kezdődtek vólt*, *ehtném vólt*, (mellyel a' *Hegy-allja* is él; még pedig mint-egy név-szóra változtatva az igét *ehtnékje vólt*) így *el-fogott menni*, *ott fogott lenni*; a' mi a' *Pataki* részre is nagyon el ragadt, és inkább *Syntaxisra*, mint tulajdon-képen *Dialectusra* tartozik.

k) Szereti *Erdély* a' *val*, *vel* utól-tételt, maga valóságában megtartani, leg-alább a' beszédben, *botval*, *téjvel*, *regvel*; nem ugyan ollyan faragatlanúl, mint a' *Palóctság*, az *l*-nek is vagy nyilván, vagy alattomos ki-hagyásával, mint *gazvá*, *szómávô*; (söt a' *Somogy*-nak *palóczossabb* résziben *szomáô*, *jól laktam ómáô*.) Ellenben, mind a' *Tiszai* lágy, (talán tsak a' *nyirséget* vévén ki;) mind a' *Dunai* kemény szó-ejtés, a' *val*-nak *v-jét*, által változtatja a' gyökének utolsó betűjévé, ha az mással-hangzó, *bottal*, *téjjel*, *szin-nel*, *gazzál*; azt ugyan *Erdély* sem teszi már

írásban, (sőt néha nem is kettőztet, mint *mással*;) de, hogy neki szokott szó-járása, bizonyítja azzal, hogy az *a'* és *e'* név-máссait, *pronomeneket*, *z* nélkül tóldja meg azon utóltételekkel, *a'val*, *e'vel*, *a'* mint mondja a *Tisza melléke* is; ellenben a *Dunán* és *Tiszán túl azzal*, *ezzel*.

1) Továbbá mikor ezen *val*, *vel* utóltételeket, ('s más illyeket is, *nál*, *ról*, *felől*, *től*.) személyesíteni akarja az Erdélyi szó-ejtés, kettőzteti a' vég-mással-hangzókat, *vélünk*, *nállam*, *rólla*, *belölled*, *töllem*; sőt néha magában is, *belöll*, ezt tselekszi nagyobbára a' *Tisza-melléke* is; *Debreczen* nem kettőzteti, de meg-nyújtja a' gyökeret a' hol lehet, *vélünk*; *Dunán túl* pedig hegyezetlen *velem*; (ki-vévén a' *Götsejt* és *Ormánságot*;) még többnyire ezeket is *belüled*, *tüled*, *rul* is magánosan, de *rúla* hegyezett. Kettőztetve mondja *Erdély* ezeket is *közzé*, *közzül*, 's tesz illyen kettőztetést a' név-szók' végén is, *üress*, *egész*, *erőssödik*, így *helyly*, *helylyek*, *helylyes*; *Tiszán-túl* változtatva írják, *közzé*, és *közé*, *Dunán-túl* állandóul *közé*. A' hoz utóltételt *Erdély* a' 5-dik személyben *hozzája* mondja, néha pedig *hozzá*, mint ellenben *Gömör* a' *továbbat tovább*; mindenik atyafias a' *Götseji* szó-ejtéssel, és némelly *Palóc-zossal* is, hogy a' tóldalék' magán hangzó más nemü legyen, mint a' gyöker, *villável*, *senkinál*; 's nem lehet hibának vennünk, mert az illyekkel, *odébb*, *hamarébb*, fél Magyar Ország botránkozás nélkül él: *hozzája* pedig a' régi *Grammatikák* szerént jó, most felesleg van.

m) *ül, ül* végezettel nem tsak *ról* helyett él *Erdély*, mint oldalúl; 's nem tsak olyan értelemben, mint *fonákúl, rosszúl, hátúl*, a' mi nemü-nemü mód-határozás helyett szolgál; hanem bizonyos *ellipsis*nek jelentésére is, a' mit *lévén*-nel, vagy más illyessel jelentenénk-ki; mint, *egy-nehányan nemességül maradtunk mellette; egyébb italunk inasokúl nem vala*; Tököliné Asszony *lévén* bátran viselni magát, ők pedig *férjfiakúl* meg-ijednének; hogy mi *magyarokúl, egész hazáúl, nemzetül*. — Gyakran él a' tselekedet' módját meg-határozó *lag leg* végezetekkel is, *múlólag, tselekedőleg, ujjolag*, 's néha felesleg is, *illendőleg*.

n) *Enyettem* annyi, mint helyettem, és úgy vélem *én helyetembül* van öszve-vonva: úgy a' *tsup, tsúts* helyett *buglya*, melly másutt baglya? *vajki*, 's más több illyenek, bele-mehetnek a' szó -ejtések' sorába; hanem már a' *mejjék, méjjség*, 's több illyen, darab időtül fogva *Debreczenben* is hözönségessé lett j-s írás, az *etymologiai* hibák közzé tartoznak, és a' vastagabb hangzatú *dialectus*okkal való ismeretlenség' jelei; olytant, vagy leg-alább gondatlan írást jelentenek az illyek is; *reménség, ellemben*, (noha a' görög betű-tserélésekkel ezek is menthetők) *hadni, vadnak, kéttség, adhattz, törvénnék, igasság, classég, olyan*, 's t. e' f.

o) Szüz még eddig *Erdély* egy nagyon el-áradott vissza-éléstül; (hanem-ha a' leg-ujjabb időkben oda is be-tsúszott) ott még *természoti* a' *naturalis, naturaliter, természet szerént*; nem *természeter, természetesen*, a' mi deákúl annyit tesz, mint *naturousus, naturo-*

se; nem szorúltunk az ilyen idegen *idiotismusokra*, mellyek nálunk századok-ólta rossz értelműek: mert az ollyanokban, a' miket a' deák *osus*-sal tesz-ki, sok van magában se jó se rossz mineműségű, de őseinknél rossz értelmű: *természetes gyermek, fejcs szolga, nyakas jobbágy, nyelves asszony, akaratos ember, erköltsős ló, torkos kutya 's a' t*, illyen többnyire a' *szós-beszédes* is, a' *szerelmes* is.

p) Némelly hibákat azonban az elő-kelő Irókban is, a' gondatlan írásnak lehet tulajdonítani, és *dialectust* belőlök nem építeni, mint mikor ugyan azon egy Irónál vagyon *lakosa*, és *lakossa*, *edgy*, *egj*, *héja*, és *héában 's t, e' f*.

q) A' *Székelység* az írásban keveset különböz a' többi magyar *Erdélytül*, hanem vagynak némelly különös szavai; és a' ki-ejtése *pronunciatio*, a' magán hangzók' kellen meg-nyújtásával, (mint tesz néha *Götsej* is, kivált a' *Kerka* melléke) és a' süvöltő mással hangzók' vastagításával, durvább.

Jegyz. Illő elő-adnom némelly öszve-rakásra *Syntaxisra* tartozó különösségeit is *Erdélynek*. A' *vóIná*-val, és *valá*-val gondosan él, a' ki-mondás' tagjainak öszve-tételében, és a' hol el-kerülheti, nem kétszerezi azokat, ' a' miatt inkább *mostanit* tesz múltt helyett; mint *Szinte rosszúl járék vala, ha Isten ki-ñe-nyilatkoztassa; Ha ő ne jöjjön segítségre, akkor bizony el-tseppen vala Béts; Nem léssen vala könnyen a' vár' meg-vétele, há árúltatás ne következnék; Meg-vették volna Stiriát, ha a' Bátyám meg-nem-olialmaz-*

a' Székel-
lyek' kü-
lönbözése.
Syntaxisra
tartozó kü-
lönösségei
Erdélynek

za; *Mi lett volna, ha én magam a' Törököt meg-ne-verjem*, 's. t. e' f. Ellenkező ezzel az, mikor múlt időt képzeltetünk a' jövőben, a' mi pedig már nagyon szokásba ment a' Hazának *Bétshez* közelebb való résziben; *majd el megyek, ha ettem; Nem utazok míg meg nem gyógyúltam.* — Öszve-rakás-beli különözés ez is: *igaznak marad az*; ez pedig nemzeti *idiotismus* ellen való el-helyeztetés: *ha kegyelmében is vagyon*; ellenben ez nagyon nemzeti: *egy ismertünk Urnak ajtaja*, mint *Debreczenben, magam' sütötte kenyér*, (a' *ma-ga*-mat úgy vevén mint *felljebb, d* alatt) és egész Országban *szerettem gyermek, gyűlöltm ember ez.*

§. 25.

A' közelebbi öszve-hasonlitásokkal, a' Magyar lágyabb nagy *Dialectusnak*, sőt némelly keményebbeknek is vidéki apróbb ágai nagy részben ki-vagynak merítve, a' mint az *Erdélyi* szó-járás, azokra alkalmatosságot adott; vagynak azonban, a' többekben, a' mik hasonlítás nélkül is meg-jegyzést érdemlenek; és különösen:

A' *Debreczeni Dialectus*, mint már fel-lyebb is említettem; az *írásban* nagyobbára közönséggé vált; úgy hogy a' lágyított *ly*-et, még a' *Dundn-túli* leg-keményebb *l*-es vidékbeli Irók is által-vették, 's többnyire tsak a' közép *e* helyett szolgáló *ö*-vel, és *j* helyett *gy*-vel, (ezt is inkább beszédben mint írásban) különböznek. Vagynak mindaz-által némelly különösségei mind az írásban, mind kívált a' ki-mondásban; a' mik részint való-

a' Debre-
ezeni szó-
ejtes

ságos *Dialectus*, részint pedig *hiba*, vagy leg-alább magával ellenkezés.

a) Az elől- és utól-tételeket, sőt néha név-szókat is, vagy azoknak tóldásit szereti meg-hosszítani, ha bár a' gyökérben hegyezéssek nints is; mint *néki*, *vélünk*, 's néha Erdélyiesen *véllünk*; avagy tsak változtatva mondja, hosszan, és röviden, mint a' *szolgájit* is, és *mai napot*.

b) Az *i* közös magán-hangzó után a' gyökérhez némelly olyan szókban is vastag magán hangzót köt, a' mellyekben más több *dialectusok* vékonyat, mint *nyírom*, és ez köz Erdéllyel is.

c) Mind a' mellett is hogy az *e-t* és *i-t* szereti *ö*, és *ü* helyett, mint *Etsém*, *ídvesség*; némelly szók ki-hangzásában a' keményebb *Dialectushoz* látszik hajlani, mint *tüllök*, *lú* (ez előtt 40 esztendővel közönséges volt a' *Városban*, a' szomszéd vidékekben pedig most is úgy van, hogy a' *borjú-t bornyúnak* mondják) így *e'* szóban *tsalán*, megfordítja a' *Dialectus'* bélyegét; mert ennek *l-jét Túl a' dunán* 's különösen *Komárom Vármegyében* meg-lágyítjuk, *tsólyán*; de ellenben *Zalában* még meg-is kettőztetik a' vastag *l-et tsollán*.

d) A' közép *e-t* a' *Pronunciatióban* távolyról sem ismeri. A' hegyezett *é* ken kívül mellyeket illő nyújtással ejt, a' többit egész száj-nyitással mondja röviden, és másként ejteni *Tótosnak* tartaná: ezt pedig szegénynél gazdagnál, városinál pusztainál, még a' tsikósnál is és gulyásnál olly közönséges, hogy erről leg-könnyebb a' *Debreczeni*, és vi-

dékje-beli emberre reá ismerni. A' több *vocalis*okat igen úgy ejti mint *Erdély*, a' feljebb ki-jegyzett különbözésekkel; és annak már az *ók*-ját el-vállalták *Grammatikussaik*; de a' köz beszédben meg-tartják az *ánk*, *énk*-et.

e) Az *ódom*, *ödöm* végezetű szenvedő forma, nem tsak szokásban van szóval, és írással *Debreczenben*; hanem *grammatikai* szabás is; *szeretődöm* annyi, mint *amor*; *tantátodom doceor*: ki kel ellene a' *Kassai Jósef Grammatikája* azt állitván, hogy ez nem szenvedő forma, hanem magában véghez ment tselekedetet jelent, és ő ismét el-vállalja a' *tatom tetem* végezeteket; mellyekben még nagyobb a' nehézség; mert azok, nem-tsak nem *passiva* értelmű szók, hanem miveltetők, és az értelmet többnyire kétségessé teszik. De ő is meg-vallja, valamint *Debreczen* is azért szorúlt az *ódom*-ra, hogy hajdan a' Magyar-nak nem vólt szenvedő formája; ha hát most kell lennie;(noha én most is el-lehetek a' deákos szenvedő forma nélkül) inkább vállaljuk-el az olyan *deponens*, vagy *antideponens* forma végezetet *Passivának*, mint a' miveltetőt; és így ezt nem lehet hibának magyarázni *Debreczenben*, hanem vidéki *Dialectusnak*; mert ha az, magában véghez ment tselekedetet jelent; a' *szenvedés* betű szerént való értelemben épen olyan. (van is ez el-véttve *Erdélyben* is, *fundálódni*.)

f) A' *miatt* és *miá* ut-öl-tételt változtatva írja; a' mi *Túl-a'* -*dunán* hegyezve, és töldva hangzik *miátt* v. *mián*.

g) Né-

g) Némelly név-szavai vagynak, mellyeket a' *Dunán-túli* szó-járás nem ismer. A' fenn mondottakon kívül illyen a' *sete*, mellyet itt *balognak*; a' *tok-juh*, mellyet itt *toklónak* mondanak; de sok is van az illyenekközött, a' mi nem megy bele az író *dialectus*ba, mint a' *sut*, a' mi *Dunán-túl* *suttom*, *Komáromkörül* *Kuszkó*, 's több helyeken *szurdik*. Sokat más-képen ejtenek mint egyéb *Dialectus*ok, de könnyen el-érthetni, mint a' *taraj*, és néha *paraj*, de többnyire *parély* v. *paréj*, régen pedig ott is szint-úgy, mint *Dunán-túl* tsak *paré* volt (*Meliusnál* van, *pokolba paré szedni*) A' *jer nálunk* tsak köz beszédben van, írásban nints.

h) Van egy meg-jegyzésre méltó *Asiai ellipsis*se is *Debreczennek*, melly róla több vidékekre is el ragadt: a' mit *Dunán-túl* így mondanak, *öt-vagy hat*, 's néha *valami hat*, ő tsak ennyit mond, *vagy hat*.

Jegyz. Azok a' nem rég kezdődött sok *jótály* helyett, mellyekkel rakvák némelly *Debreczeni* írások, épen nem *Dialectus*, a' hangot akarják könnyebb írással ki-tenni, de az *Ety-mológiának* nagy romlásával; és azt a' tös-gyökeres *Debreczeni Dialectusú* írók nem tették.

Mivel, a' mint mondám, a' két fő *Dialectus*nak is egymással, az *Erdelyinek* is a' *Tiszán túlvál* való öszve hásonlításában, sok különös-ségek ki-vagynak jegyezve; itt annál kevesebb szóra volt szükség; kivált azért, hogy a' Magyar *Hönyveknek* is nagy része *Debreczeni Dialectussal* lévén írva, nem sok világosításra van szükség. Ha mit ollyant tulajdonítottam a' *Dialectus*nak, a' mi már a' *Debreczeni*

Grammatikában máskép' van; csak anyja a' bünöm, mint azon könyveknek, mellyekből bizonyíthatok, 's mellyektől a' *Grammatika* távozott-ei csak: de a' köz szó-ejtés nem.

§. 26.

Tisza mel-
leki, Hegy-
alljai, Pa-
taki szo-
ejtés.

Másik fő ága a' Magyar nagy *Dialectus*-nak a' *Tisza-melleki*: 's különösen a' *Hegy-alljainak* tsinossabbja, a' *Pataki*. Ebben is igen sok van közös az *Erdélyivel*; de vagynak még is némelly különösségei:

a, Ez némelly utól-tételeknek vég-betűjít nem csak közben a' tördás előtt ketőzteti, hanem végrül is, *módjához*, szereti a' ketőztetést az igékben is, *nessze*; különösen pedig némelly Irók a' 3-dik személy' *j-jét* ketőztetéssel pótolják ott is, a' hol más *Dialectusok* nem tartják vétéknek a' ki-felejtést, mint *szokássak*, *szessze*.

b, A' miatt hogy az *y-t* az *l* mellett, *j-re* tseréli, a' szók' *etymologiájának* jelentésére, mint *alja*, *czélja*, *valljon*, néha vissza is él az ilyen kihagyással, 's el-hagyja a' *j-t* is; mint *felül halad*; melly ugyan mást tenne gyökeresen; de még sem lehet *etymologiai* hibának, hanem inkább *Synkopénak* tartani; mert nints olly szembe-tünő szüksége e' szónak a' *j-re*, mint a' *feljebb-nek comparativusban*; noha *Dunántúl* azt is *föllül-nek* mondják, mint ezt *föllebb-nek*.

c, Némelly más helyeken ellenben felesleg is meg-adja az *y-t*, mint *szenyvedni*, *szerszeny*; ellenben az *egenyes*-ben vagy ki-hagyta, vagy *metathesizálta*, által-tette, mint a' Görög a' *καρδια-ból καρδια-t*.

d, Jóllehet a' gyökér' hangját a' toldásé-
hoz alkalmazza, mint feljebb a' *kerek*, *szeker*.
visszá szokrúl meg-van jegyezve; de még is
némely toldások előtt el-változtatja, avagy-
tsak meg-hosszítja a' gyökeret, mint *jobba-
dára jobbára* helyett: Vagynak hátul is né-
melly *paragogéji*, de a' mellyek más vidékek-
kel is közösek, mint *itten*, *ottan*, (*Dunán-túl*
még ezt is meg-nyújtják, *ittennek*, *ottannék*)
ellenben *Synkopéji* is, mint *szakítva*, *alszik*.

e) Ide lehet számlálni némely magános-
sabb vidékbeli szó-éjtéseket is, mint a' *Göm-
mői szeretje*, és *Borsodi eszek*, *iszok*, *tsu-
dálkozok*, mellyeknek oda Eger tájjárul kel-
lett tsúszniok; az *el-válok*, *bizok Istenben*; 's
több ilyenek' hasonlatosságára; de pedig en-
nek is jobb, leg-alább szokottabb a' *bizom*
másod gyökere.

f) Vagynak némely különös egész, sőt
össze-tett szavaik is, mint *kavits*, melly má-
sutt *követs*; *körül-belül*, deákosan, *a' felül*,
eo non obstante, a' mit Zolában így monda-
nak; *attúl*; — *ítéletem-ként*, *marha-ól*; ho-
lott Zolában még a' tyúk-ól is *tík-ház*.

g) Az *avval*, *töllök*, *nállunk*, *azon-kível*,
esmeg, *meg-üttem*, 's más ilyen szókrúl már
feljebb szólltam; ide tartozik az *elé* is Er-
délyiesen.

h) Vagynak némely Íróknak figyelmet-
lenségbül származott hibáik itt is, mint Er-
délyben; ilyen az *ellemenben*, *azomban*, mel-
lyet tsak a' görög példák igazíthatnak-meg;
de ellenben az *Etymologia* sokat köszönhet
ezen *Dialectus*nak; mert ez még az olyanok-
ban is örzi a' rendes származtatást, a' mik-

ben minden más *Dialectusok* el-távoztak a' törvénytül, mint bogara helyett írja *bogár-ja*, 's t. e' f.

i) A' mi hajdan *inperfectum* vólt, *perfectum* helyett élnek vele sok Irok; *nem láték sok ilyen embert*; 's úgy vélik, hogy ez tsi-nossabban hangzik, a' *perfectum* pedig pa-rasztos; 's e' miatt a' *tempusokban* felesleg való osztályokat tesznek; hogy az idegentül kapott *vala* is ki ne maradjon.

Jegyz. Ennek is vagynak némelly öszve-rakásbeli, *Syntaxisi* különösségei; a' tagadó értelmet szereti kettőztetni; *nem vóltam soha sem*: (mint fellyebb) ezt mind *Tiszán*, - mind *dunán-túl* vagy így mondják, *nem vóltam soha is*, vagy így, *soha sem vóltam*; de már ragad az *idiotismus* több vidékekre is. Él néha a' kötő, vagy parantsoló móddal je-lentő helyett; *holnap ott legyünk*, *most bort igyünk*, *leszünk*, és *iszunk* helyett.

§. 27.

A' Tótokkal kevert Vármegyék' *Dialectus-* sa, a' nap - keletiebbekben egyébb - aránt meg-
 a' Tótok- kal kevert egyez a' *Tiszai* szó-ejtéssel, valamint a' nap-
 Várme- gyek' Dia- nyugotiaké a' *Dunaival*; hanem a' hang-adás-
 lectussa, ban, vagy száj - nyításban van a' leg-főbb kü-
 lönség, a' mit a' fül meg-érez; de a' toll
 nem tud ki-írni: hanem

a) Az írásban a' nem született magyar Irok, vagy nemzetre ugyan Magyarok, de Tót nyelvü vidékben születettek, leg - hamarább el-árúlják magokat a' *ka*, *tska* kitsinyítőkkel, *diminutivumokkal*; a' mellyek már a' *Matra'* délső tsuttsáig el-terjedtek; úgy hogy nem

is tartja kedves fijának vagy Leányjának az Atya, ha *fiatskának*, *leánykának* nem mondja; ott már eleibe áll a' *Palóczos gyermektse*; ott már *rágtsál*, a' mi fellyebb *rágitskál*; és ha volt ilyen gyermekes kitsinyítője hajdan a' Magyaroknak, inkább *tsa* volt, mint *tska*, vagy *ka*; a' minden idegentül szüz *Somogyságban* ha kissebb az *István*, mintsem *Istók* lehetne, *tsitsának* mondják; úgy lett a' *Jánosbúl* is *Jantsi*, nem *Jánoska*; még a' *Palóczok' Bős-kéje* is Tótról ragadt, mert a' gyökeres *Palócz Bősének* mondja, vagy *Bőzsi*-nek, 's így ejtik *Zalában* is, kivált a' *Sz. László* nemessei *Gőtsejben*. *Miska* is *Tótos*, magyarosan *Mikó*: El-ragadt ez a' *ka*, *tska* *Erdélyre* is; 1791-ben, egy nevezetes fordításban, 's igen érdemes írásban lehet látni sok *írásotskát*.

b) Másik ismertető jel az, hogy a' Tót nyelvű magyar, az *a'* 's *az* articulusokat nem tudja alkalmaztatni: olyan helyekre teszi a' hová nem kell, és ellenben a' szükséges helyeken el-hagyja; hasonlót tsinál de ritkábban a' határozott és határozatlan igékkel is; (a' *Borsod Vármegyei eszek*-nek, *iszok*-nak onnan kellett származniok) *Jobb ember vagyok én mint a' Te*; ellenben; *meg-verte Rudolf Cseh Ottokárt, magyarok' emberségibül*; száradik Tót nyelvű magyar sem írná máskép'; 's hibának tartaná így írni; a' *Cseh Ottokárt a' Magyarok emberségibül*.

Jegyz. Szabad legyen hát itt úton kívül ezt a' rövid jegyzést tennem: hogy mikor az ékes írásban a' szép hangot *euphoniát* őrizzük, és az *a'* 's *az* kis szók' sokasítását ruttalljuk, illő vigyáznunk, hogy a' tős gyöke-

a' magyar
articulusok.

res nemzeti szó-járást a' szép hangnak fel-ne áldozzuk; ne azt parantsoljuk, hogy el-kell-hagyni egyet kettőt a' sok *articulus*búl; hanem az öszve-szövést tanítsuk úgy intézni, hogy vagy ne legyen szükség mindnyájára, vagy meg-legyenek oszlatva; ha pedig egyik sem lehet, hagyjuk-meg mind. Az a' némel-lyek' ki-fogása, hogy a' régi-ek írásiban vagy nints, vagy kevés az *articulus*, abbúl eredt: hogy első Heresztyén Magyar Atyáink, vagy az őket hit-vallásra tanító idegenek, Deák-búl forditgattak sokat, és azt nagyon betű sze-rént: mert a' hol meg-nem vólt a' kezek kötve, ki-mutatták, melly szükségesnek tart-ják az *articulust*? mert ez *semmi teremőt ál-lathoz nem illik az hatalom*; így ír *Juhász Péter*; (hát még 1563-ban nem éltek az illet-tel is, hanem-ha más értelemben; mint azt mutatja ama' köz mondás is; *nem illik szá-már-ra a' bársony nyereg*, a' mit ma így mon-danánk, *nem illet szamarat*) csak a' példa-be-szédekben hagyták-el néha Apáink az *articu-lust*, de értelmet homályosítani a' miatt, ott sem szerettek, vagy más egészebb *ellipsist* tsináltak ve-le: mint *Bagoly is azt gondolja, hogy Sólyom a' fija*; ebbúl lett; Bagoly az, a' ki azt gondolja, hogy Sólyom a' fija. El-lenben itt már; *Az Asszony-nak hosszú a' ha-ja, rövid az esze*: három az a'; a' két utól-só e' helyett szolgál: *hosszú van, rövid van*.

§. 28.

A' keményebb magyar nagy *Dialectus*nak egyik, és szélessebb ki-terjedésű óga, a' Du-nához közelebb fekvő *Vármegyék*, mind in-

nea, mind túl; sőt az alsó részen, ki hat szinte a' *Tiszára*, egész *Szegedig*; fő bélyegei épen azok, a' mellyek fejjebb §§ 17, 18, 19, 20 a' Dunai szó-éjtésnek általjában vagnak tulajdonítva; az Írásban pedig, mivel ezen résznek Túdóssai is, régtül-fogva, mint egy közönséges *Communis Dialectus*ul vették-fel a' *Tiszai* írás' módját; kevés a' szembe-tűnő különbség. Azokon kívül mind-az-által mellyek már a' fő bélyegek között is; kivált pedig az *Erdélyi* és *Debreczeni* magános-sabb szó-éjtéseknek, másokkal öszve-hason-lításában említve vagnak, ezeket jegyzem-ki:

a) A' magán-hangzó betűkben, és azoknak egy-mással tserélésében, úgy tetszik mintha néha ellenkeznék a' maga' fő bélyegeivel; mert nem tsak köz beszédben mondja, hanem tudós írásokban is lehet olvasni ezeket: *arczélet*, *arczulat* vagy *orcza* helyett, *áhétatos*, (noh a' többnyire *asztatos*) nem *áhi-tatos*; *tekéletes*, *öldökelní*, *többszer*, *kénos*, *kén-szenvedés*, *újét*, *kéván*, *tanét*, *tsoda*, *tanóság*, *tekéntetes*, *hájában*; (holott néha a' *hívságot* is gyökeresen ki-mondja, *hiáság*) *segéll*, *segít* helyett, 's van ilyen *Erdélyben* is, *kéván*.

b) Ellenben némelly durva hangokat, még a' lágyabb *Dialectus*sal való ellen-tétel mértékje felett is disztelenít, mint, *hun*, *hunnand*, *hunnaj d*, *néhutt*, *szü-beli*, szívbeli helyett, *hütvös*, (és ezeket láthatni írásban is) *hü körösztyén*, *métöl*, a' mi *Tiszán-túl mé-tely*, *sohult*, *sehol* helyett, *úttl*, *ítilet*, *bit-leg* bélyeg helyett.

e) Az olyan magán hangzókat, *i, u, ü*, mellyeknek hosszú vagy rövid mértékjeket, a' lágyabb *dialectus* csak meg-nyújtással, nem pedig különféle száj-nyitással tudja jelenteni, a' *Duna* ritkán hegyezi-meg: *irigy, kirtsiny, tsinos, rut, tsunya; nagy Ur, furó, bünös, szünik, tünik*, és közös mértéküeknek tartja.

d) A' közép *e*-t pedig, mellyet az Irástudatlan nép most is szeret *ö*-vel mondani, igen szembe-tünő száj-nyitással jelenti-ki a' *Dunai dialectus*, úgy hogy a'hoz a' *Tiszántúl* született Magyar alig tudna hozzá szokni; *embèrèm*, csak az első *e* egész nyitott ajakkal rövid hangú, a' két hátulsó közép; de még eddig írásban nints jelünk hozzá; némelly kissebb vidékekben *emböröm*-nek mondják; lásd fellyebb. Él néha vékony *e*-vel *a* helyett is, mint *tsigesse*, *tsigassa* helyett, *tsitigassa*-búl öszve-vonva, *addsa*, és *attze*, *add-sza*, v. *agyd-sza* helyett, ez ugyan nem illene az *a* után, 's nem olyan mint a' *nesze*, de még sem lehet hibának mondani teljességgel; amazt pedig épen nem; mert az *i* mind a' két féle magán-hangzót el-vállalja maga után, mint egyebekben is, *nyirem, nyírom, szívem, sírom*.

e) A' mással-hangzók közül a' neki fő béllyegül szolgáló kemény *l*-et sokszor elhagyja, mint *gyóts, kúts, töts, tötsér*, (de már ezt írásban nem igen) néha el is tseréli mint *nám lám* helyett; ellenben sok szóban kettőzteti, mint *hallaszt, tökéletes*, 's néha még tóldással is, *jövendöllötte*; ott pedig a'hol *r* van az *l* előtt, azt is bele olvasztja,

mint *vándolló*, *ballang*, *gellicze* (noha ezt jobb' szereti *gilitzé*-nek mondani) *pallug*, melly parlag volna *Tiszán-túl* (és a' *Götsej* megfordítva *parragnak* mondja) tsinál ilyen kettőztetéseket más betűkkel is, mint *atta*, *hatta*, *vannak*, *vattok*; noha ezt némelly régi írásokban lehet látni így is: *vadtok*, *vadnak*, *hadni*.

f) A' 5-dik személly' *jotája* helyett az *l* vég-betűt kettőzteti az igékben, *unszolla*, *kinállá*, *urallá*, de ezt a' hol lehet a' névszókban is ki-jelenti valamellyes botosánandó hibával, mint *természettyek*, *hőszönettye*; a' mit némellyek, avagy tsak a' többes számban *ö*-vel szoktak írni.

g) *Tatom*, *tetem* végezetekkel, írásban, mérték nélkül élnek a' szenvedő forma' jelentésére; 's annál szembe-tünőbb a' visszaélés, mivel idegen *idiotismusok*nak bé-avatasával történik.

h) A' név-szókban, az ejtésekre nézve más nevezetes különbözése nintsen a' *Tiszai-túl*, mint a' mellyet a' fő bélyegek között elő-adtam, 's még a' magános *Götseji* szóejtésben adándok; hanem sok szók magok különböznek a' *Tiszaiaktúl*, vagy egész valóságjokban, vagy némelly betűkben és töldásokban. *Apa*, *Após*, *Anyó*, *Anyós*, *fürgencz*, *éhó*, *éhora* (éh gyomorra) *hajlok* (hajlék) *ajándok*, vagy tsak *jándok*, *haj*, *fé-haj* (félhaj) *hél*, *ház-hél* (másutt padlás itt is mondják *padlás*;) *szurdik*, *pad*, a' mi *Tiszán-tul* *lócza*, *fej-kötő*, (főkötő) *kötény*, *elő-kötő*, v. *ele-kötő* (hegyezetlen *e*-vel) — ez *Gyöngyösön kezele*, *Duna mellett köczöle*; *firis*, a' mi a'

Tisza körül friss; piczin, picziny, (Debreczenben parányi) kópé (akár önként *dévaj*, akár természettel *eszélős* olyan forma mint *Ciceron*nál deakúl *baro*, hajdan *kopa* vólt) *tendesz, bornot, burnót, börböncze, valódi, tsalóka, töméntelen ürügy, 's némelly helyén örv.* annak *ürügyével, jámborság, örvével* annyi, mint *neszével, v. szeszével.* 's t. e' f:

i) Vagynak az igékben is, *követelni, liteprosequi, sérikálni, szipákol, motoz, babráz, patsitoz, (sűrűen nő) gyöpöl, (legel) iparkodik, tipor, tsödül, fitogat, hajhász; ide tartozik a' vásott gyermek az az tsintalan, eleven, rimánkodom, reménkedem y nélkül. Az ik-es, zik-es igéket ha hosszú az ik előtt álló magán-hangzó, szeretik d-vel epenthosizálni harapódzik, türködzik, páradzik, tsirkádzik. Találkoznak a' régi könyvekben némelly ki-avúlttak is, karapolni, szenteltt vízzel, ollalás, az az egy-házhoz- kelés.*

k) Vagynak a' beszéd' több részeiben is némelly különözései, betű-tserével, által-tétellel, tóldással, rövidítéssel, 's néha másutt egészen szokatlan szóval; *imént, kedig, penig, pediglen, kediglen, régenben, örökkén, akkoron, onnénd, tétova, nem addig, az az hamarjába, nem olly soká, ízibe, mindjárást (nyargalvást) fótást, ihol, ehol, ehen ni!* (imhol nézd helyett) *igy hadján, haggyán, vörsön, vörsönt futni, hegyettem hegyibe hegyembe,* (reám helyett, némellyek mondják *hegyibém, hibásan)*

l) Vagynak némelly öszve-szövésre *Syntaxisra,* szélesebb, vagy tágabb értelemben tartozó különösségei is, mint *házassága után-*

na, mind eleget érnek vele, (mind egyet) úgy
 vagyon, valóban helyett, a' ki ugy vagyon,
 hogy sokáig élt, ugy-vagyon el-nem-jöhetett;
 de ugy-de v. romlottan de udde (ellenkező ál-
 lítás) nap alatt van, az az jegyben jár; bú-
 tsút adunk nekik, nem úgy, hogy magunk
 bútsúznak-el, mert ez bútsút venni; hanem
 őket botsátjuk vagy üzzük-el; ki-adunk raj-
 tok; ezzel pedig a' dologgal, deákosan; rá
 szaggat, pompára való szaggatás; bünt nem
 vall, (az az nem tselekszik, mert nem azt te-
 szi hogy nem valija-meg bűnét, hanem, hogy
 nem tesz bünt). Igen közönséges pedig ez:
 kit láttam, kit nem, kit teszek-meg kit nem'
 olyanokban is, a' hova nem ki, hanem m
 illene; (a' régiekről maradt szó-ejtés, a' ki
 és mi között különbséget nem tenni. Élnek
 némelly értelmek' öszve-kötésében meg-el pe-
 dig helyett; én be-jöttem, te meg ki-mentél.
 És még: áldozóban van a' Nap, mindjárt el-
 áldozik. Az újjabb Iróknál pedig szokásba
 kezdenek jönni ezek is: használom ezt a' köny-
 vet, jót állok a' szolgámért, jól néz-ki az Ur.

§. 29.

A' Baranyai Ormánság és Okor vize mel-
 léke, a' mint feljebb mondottam igen sok-
 ban eggyez az Erdélyi Dialectussal; 's épen
 az tsinálja az ő vidéki bélyegét: hogy sza-
 va-járása, hegyezett magán-hangzóji, kivált
 személyes infinitivussai, és sok egész szavai
 is Erdélyiek, vastag szó-ejtése pedig Túl a'
 Dunai. Rittok az ő nála metathesissel, a' mi
 Duna mellett írtok, Tiszán-túl pedig ortok;
 és ő ebből a' 5-dik személyü infinitivust így

A'
 Baranyai
 Ormánsá-
 gi szó - ej-
 tes.

tsinálja *ritnya*, az az *rittania*, *irtania*. (mint az *inni-búl* közönségesen *innya*, *innia*,) *bémén* és *bé-mégyen* ott, a' mi másutt *be-megy*, de ellenben *fogadik*-nak mondja a' *fogadják*-ot *Somogyi*asan; a' mit Erdély is tesz a' névszókban; *Mónár* ott a' mólnár, és nem *palóc*z formára, hanem gyökeres *etymológiával*, *món*-búl, (mert a' malom deákos) *Monos okor* régi falu *Okorág* helységgel által ellenben; 's közönségessé lett a' név a' *Somogyi* szomszéd vidékben is; ott is egy tsárdát *Hókamóná*-nak lívnek, a' hol egy jelelt homlokú *Mónárnak* volt *monja*, v. malma; áll ma is nagy Bajomban *Csáni móna*, *Pais' móna*..

Egy-két *honnénd*, *fölött*, *természettyek* 's t. e' f. mutatják ugyan, hogy a' *Dunai* szóejtés öszve-elegyült az innen *Erdélybe* költözött *Ösök*, (nagyobbára *Unitariusok*) itt maradt hullójik' *Dialectussával*, de a' sok *esmérem*, *úgy vélem*, *hidgyél*, *arrúl*, *lázítás*, *be-varrasodott*, *örömet*, *erköltseket*, *készantag*, és némelly öszve-tevések, mint *bábját vesztette gyermek*, (a' millyeneket a' könyvíróknál is találhatni) bizonyítják ennek az *Erdélyivel* szoros atyafiságát. — Némelly *paragógék* pedig *epenthesisek*, egész alsó *Baranyára* ki-hatottak; mint *hozzája mutasztotta*, 's t. e. f.

§. 50.

Somogyi
szó-ejtés.

A' *Somogyiság* általjában meg-tartja ugyan a' *Túl a' Dunai* vastag szó-ejtést, kivált az *ö*-vel sohol sem él a' nép olyan kémélletlenül, mint ott; az olvasottabbak is a' közép *é*-t érezhetőképén ki-jelentik: de vagynak ol-

Iyan különösségei is, mellyek tsak magának, és hozzá közel némelly megyés szomszédinak tulajdoni; mint a' már feljebb is említett *i-je* a' vastag magán hangzós ígéknek, *adi*, *kapi*, *mondi*, (néha ellenben Gőmöriesen, *szere**tje*, *nevetje*) továbbá a' múltt időnek akár eredeti, akár *synkopizált* ki-mondása, *üttem*, *süttem*, *be-vettem* (vetettem) *megesseg*, *mienkek*; de ezeken kívül hallhatni még nállok

a) A' régi írás-mód szerént való beszédnek némelly nyomait, kivált birtokos értelemben, *kieje*? *öveje*, *rejá*, *melléje*, 's t, e' f.

b) Némelly szokatlan ki-hagyásokat, *Synkópéket*, mint *muka* munka helyett; *lá e*? látod-e? 's néha látja e? helyett; *lá e ked Uram!* sőt közönségesen *lá e ke*, úgy mondja a' jobbágy is az Urának.

c) Illyen némelly gyökér szók' különben is kiavúltt lehellő betűjöknek el-hagyása, mint *süeg*, *szüem*, kivált *loam*, mellyet a' miveltebbek *loham*-nak mondanak, reá igazítván a' *loh* gyökérre; *miel* vagy *müel* a' *müh* gyökérbül, a' mit mi *miv*-nek mondunk.

d) Tesznek illyen különös, 's alig igazolható öszve-húzásokat is *mezen* az az merre, v. mellyik uton? kétség kívül, hogy *merre* az *erre*' formájára lett e' két szóbül, *mi erre*? a'hoz képest az *ezen* formájára *mi ezen* szóbül tsinált a' *Somogyi ember mezen-t mezen menjünk?*

e) Elöl is el-hagynak némelly betüket görög *apheresis* formán, mint *ájás* vájás helyett, *ászló* zászló helyett; (de ez még közönségesebb a' *Gőtsejben*) vagy meg-vékonynitnak, mint *homp* komp helyett.

f) Hivált igen gyakori a Somogyiaknál a *meg* első betűjének elhagyása, *eg-verte*, *eg-bánta*; és ezt a tsinossabb nyelvűek csak mással hangzó után tselekszik, de a köz népszéltire magán-hangzó után is; *Palócz* szójárás maradványjának kell lennie; mert halani illet *Gyöngyös* táján is, sőt imitt amott *Abaujban* is, *eg-dobta*.

g) Vagynak némelly név-szavai, csak magánál ismeretesek, de eredetiek, és *régiek*; mint sok, a régi írások szerint hangzók is. *Hóka* nálok, a kinek a homloka jegyes, *kobzó*, vagy jobban írva *kopzó* a fosztogató tolvaj; *topa* a kinek a lába feje hibás, valamelyes *onomatopoija*; (a *Scythák Historiájában* nevezetesen a *Topai Tatárok*; 's ha azokat ott lehet keresnünk, a hova teszi *Plinius* az *Abarimon* tartományt, L. 7. c. 11. ezek magyarul mondva *topák* voltak *aversis post crura plantis*) és *régiek* módjára *kégyó* kigyó helyett, *tenér y* nélkül *tenerem*.

h) Az öszve-tételben (és épen a köz népnem az Irók) a tulajdonságot, vagy *mineműséget*, mintha deákosan ezírázná utánna teszi a névnek, *Gecze sánta*, *Lóki vörös*, *Ats szöke*, *Laki zsiros*: — *agyon ütik* vagy *dobják* az embert *Somogyban*, úgy, hogy még a miatt nem hal-meg; mert betű szerint értik, hogy az agyát ütötték: *agyon ütte egy tsavargó az Apámat*; *vérbe fagyba jött haza*. Ha egy öreg Apának több fia van, az onokákat az Apának kereszt, — nem pedig vezették nevével nevezik, *Antal Károly*; néha az öreg apák nevével is eleibe teszik, és akkor az apa nevével kitesinyítik-meg, nem a fiút:

*Pál Istok' fja János, Kis János Gyurinak
András fja: Kis János Gyuri Bandir.*

§. 51.

Zala Vármegye is, és azzal megyés széle *Vasnak* el-ütött valamennyire a' közönséges *Dunai* szó ejtéséktül; noha ennek kemény be-tüjit szint-úgy, sőt erősebb ki-nyomással meg-tartja. De kivált ennek egy jókora része, mellyet hegyes fekvéséért *Götsej*nek neveznek, 's ezen belül délre a' *Kerka'* melléke, némellyekben még magával *Zalával* sem egyez meg. A' magános vidék-beli szó-ejtések közül alig van a' Hazában egy is, a' melly-ből annyi hasznót lehetne hajtani a' tös-gyök-eres magyar *etymologiai* nyomozásokban, mint a' *Götsej*; 's nem annyira a' több vidékektül különbözése tsudálni való, mint az; hogy az utolsó szükségre jutott *Avarok*, kik 822-ben adták meg magokat vég-képen *Lajosnak*, 's nem tsak azok, a' kik *Nagy Károlytúl Szombathely'* vidékin lakó földet nyertek; hanem azok is, a' kiket a' *Drávtúl* fogva *Rábáig*, a' *Dalmatziai Horvátok* jó-formán meg-zavar-tak, úgy meg-tartották 884-ig, és így 62 esztendő alatt, ama még 557-ben az *Illyriá*-ból ide vissza tért *Hunn* nemzet' hullójinak szó-ejtésekkel egyesültt anya nyelvet; hogy a' harmadszor be-költözött Magyar Apáink' nyelvével nem-tsak meg-egyeztek, hanem a- szók' gyökereire is reá igazíthatnak. Én itt öszve veszem *Zala* Vármegyének egész belső részit; (mert a' mi benne *Veszprémmel* megyés, az inkább szitt a' közönséges *Dunai*

Götseji
Dialectus,

dialectushoz) 's annak szó-járásából ez egy-nehányat jegyzem-ki:

a) A' magán hangzó betűkben, nem tsak a' *bé*-nek, *véle*-nek, *belé*-nek adja-meg a' hegyezést, hanem némelly *a*-knak is, *tegnáp*, *mináp*; de az ejtésenként hajtogatásban nem; hanem tsak *tegnapot*. Ö nállok hát a' gyökérnek valaha lehetett hegyezése *náp*, mint másutt is el-változnak a' hajlításokban némelly magán - hangzók, *kosár*, *kosarat*, *kosarak*; *veréb*, *verebet*, *fonál fonalat*.

b) A' gyökérhez ragasztott utól-tételekben, 's hajlításbeli tóldásokban nem mindenkor alkalmaztatja egy-máshoz a' magán-hangzókat, hanem *szénával*, *anyjával* (sőt néha *anyjával*, *marhával*, *senkinak*, *kihoz*. De hogy ezt a' *monotonia*, egy-hangúság' távoztatásáért tselekedné a' tanúlatlan köz nép, alig lehet el-hinni: a' mint-hogy az Irás-tudók nem is tselekszik.

c) A' mit a' több *Dunai* vidékek *ki*-vel tesznek-ki, *kit tettem-meg kit nem*, a' helyett itt *egyszerit* mondanak. Jók e a' jóságok? (az az vetések) felel: *egyszeri jó*, *de egyszeri nem derekas*. A' Deák *quilibet* itt *minden-egy*, 's néha *mind a' nyájja*, sőt *minden szála*, (ha szála nints is).

d) A' név-szókban leg gyakrabban szem-eleibe tünteti a' gyökeret, mint *sönyú* itt a' *savanyú*, *ovítt* az *avúltt*, *toliga taliga* helyett. Sokszor az el-nevezett tárgy' értelmét bele helyhez-teti a' névbe, mint *jószág* gabona-helyett, akár vetésben, akár szalmában, akár szemül: *tik-ház* a' tyúk ól, *gyántás* neve a' fenyő fának, *fejér ruhás*, a' mi másutt *fejér*

személyly, v. asszony; van valami ilyen az *unatos* szóban is, melly másutt, (nem egész értelemmel) unalmas; *derék* az épület szakasza, egy *derék*, két v. három *derékből álló hajlék*, mellynek két, három szakaszú dereka van.

e) Nem árt meg-emplíteni némelly vagy másutt ismeretlen, vagy máskép' hangzó szokat is; *Czéh-mester* itt az Egyházi; (nem régi névnek kell lennie) a' *bab* vagy *rác*z borsó (mint fellyebb mondám) *vázsú*, a' fenyőfából hasogatott világító, *fokla* (*fáklya* helyett; alig ha-nem idegentül vett szó, de meg van *Somogyban* is) *gócza* a' récze, vagy *kátsa*, *piselle* a' kis tsibe; *part* a' hegy; mert különben a' hegyen *szőlőt* értenek, ha *róna* földön van is; *űszéng* a' széna' 's szalma töredék, a' mi másutt izék; *Hős* a' nőtelen férjfi; *koros ember* u: m: *de még hős legény*; ez hát valaha ellenkezője volt a' *nős*-nek, 's a' *hő* talán szüzet tett. (és a' vitézek is azért *Hősök*, mert többnyire feleségtelenek voltak, avagy tsak a' táborban rideg legények). *Bránna* vagy *borona* a' háznak vagy más épületnek egész fából faragott fala, és ez a' neve meg-van másutt is kivált *Somogyban*; *karó-hegyfa* a' koszorú-fa, *zsebbe-való* a' kez-kenő, (még az olyan Asszonyoknál is, a' kiknek mostani ruhájokon nints zseb:) *Manó* a' boszorkány, vagy ördögös; *Danna* is olyan forma, vagy akarmelty rossz lélek; (alig-ha nem *Horvátoktól* van véve). A' kit meg-akar szégyeníteni, nevezi *tsoddlatos*-nak, olyan formán de nem egészen, mint másutt *útálatos*.

f) A' többes számot gyakran kettőzteti, a' mi már a' nyelv' törvényje ellen van; *ők-reimek, lovaimak, tselédjeimek*: De az olyan írók aztsem vethetik szemére, a' kik az idegen többes számú neveket magyar végezettel is *pluralizálják, Alpesekek, Cycladesek, Koribantesekek*. Néha az öszve-foglaló neveket is, melyek magokban többet jelentenek, többes számmal mondja-ki, mint majorság, v. apró majorság, v. barom-fi sereg, itt *majorságok*.

g) Az igékben, a' határozatlan módnak személyesítésén kívül, melly feljebb már kivan -téve, *ennem, innod, ritnia*, vagynak némelly még *Telegdy* ideje-beli hajlítások is, *adnájak, akarnáék, származnáék*, és ez a' hajlítások' eredeti együgyűségét mutatja, 's szokásban vólt hajdan *Debreczenben* is, *tudnája, tartanájok*.

h) Ellenben némelly öszve-vontt hajlítások is, ki szebb, ki kedvetlenebb hangú, mint *meg világodott*, a' mi másutt *világosodott*; *ne -botsi*, ne botsássa helyett; (*botsom* lehetett valaha a' másod gyökér, mert 1568-ban *Melius* is írta *botsiatta* botsátotta helyett) ismét némelly egészek, de másutt szokatlanok, mint *gyötröhödjék-meg*; a' mit de keményebb, és nem minden meg-veszésre alkalmazható értelemben, *Somogyban veszedjék-meg*; más némelly *Duna* melléki vidékekben pedig *dühödjön-meg-nek* mondanak.

i) Mind az ige, és név-szókbán, mind a' beszéd' több részeiben, vagynak némelly más nemű tóldások is, és rövidítések, mellyekkel vagy a' ki-mondáson segít ez a' *Dialectus*, vagy az *Etymológiát* világosítja; min', kinn,

vagy kitsodán helyett, *mien, kien*; mert helyett *miért*; *nem adtak jutalmat, miért nem érdemletted - meg*; mint-ha kérdés volna a' *mert*-tel való állítás, és kérdésben a' felelet' *Asiai ellipsis*-sel; öszve helyett *együ*, a' mi *Tul a' Tiszán* hosszabban *együvé*, rész-szerént helyett *részint*; jó formán, vagy jó mértékben helyett *jó modint*; hijjába, hiszen helyett, *jába, iszen*; *nintsenek* helyett, *nintsek*, név-szót tsinál a' *nints* - bül, melly a' többbe számban *nintsek*: de tényért helyett *tányérat*, szomorúk, *szomorúvak*, példává! nem például; (mint az ékes beszédü *Pázmán Péter* is mondta hajdan *fundamentomávvál*, (lásd felyebb)

k) Hivált igen szembe tűnő a' *keserven*, keservesen helyett; melly kétség-kivül *keserűen*-bül van öszve-vonva, és így a' *Götseji*'s akarmelley az *Etymológián* építő Iró, bizvást írhat a' már szokásba ment köny-tsepek helyett *könyveket*; mert a' *köny*, ha van *könnyübül* van kurtitva; a' *lacrima*-t pedig a' *könnyel* élők a' többes számban *könnyeknek*, nem *könnyüknek* mondják, a' *könnyüek*-bül, a' mi pedig szint-úgy *könyvek*-ké lessz, mint a' *keserüekbül keservek*. (*szeru, szervak, daru darvak, könnyü, könnyvek*.)

l) Illyen *etymológiát* világosító szó - ejtés az is, mellyrül feljebb a' § 20. a' jegyzésben bőven szólltam; hogy a' hasonlító lépést, *comparativus gradust*, a' 5-dik személytül formálja; *vigjabb, kárgyabb, rútjabb, dagattyabb, gazdagjabb, érettyebb, jámborjabb, szorossabb, munkássabb, gazzabb, föllebb*, (a' mit a' mai Irók *fölebbnek* kezdnek írni minden Hazai *Dialectusok*' ellenére; mert *Tiszán*

túl is *fellyebb*, innen is *feljebb*) *kissebb*, a' mit talán még senki sem irt *kisebbnek*.

m) Meg-jegyzésre méltók azok az *epenthesis*ek is, a' mellyekkel szeret élni a' *Götsej* ott, a' hol öszve-tsoportoznak a' mással hangzók, a' mit nem szenvedhetni, tulajdona a' Magyar nyelvnek. Ki-tudná azokat mondani a' *Götseji* ember is, de nem tselekszi, úgy tetszik rúgallja, vagy törvénytelennek tartja, még az Irás-tudatlan is: *partnak*, három *consonans* jön-öszve, itt hát *epenthesis*izálják o-val. *partonak*; forintba, *forintoba*. *Trézsit* nem mond, hanem *Terézsit*; *érttünk* helyett (pro nobis) *érettünk*; emezek nem olly vissza tet-szők, mint az elsőbbek; de pedig tette azt az arany szájú *Pázmán* is, 's még ez előtt harmad-fél századdal írta *Juhász Péter* is *dühöseködnek*; sokallotta az *sk*-t együtt, 's nagyobb igaza volt hozzá, mint ma a' *Terézsi*-ben; mert a' *tr hátul-hangos* után *elő-hangos muta* után *liquida*, mellynek még a' deáknál is, a' könnyü ki-mondás miatt nagy szabadsága volt; amabban pedig meg-fordítva, *liquida* után van *muta*, nehéz ki-mondású.

n) Az *int ént* tóldalékot, nem tsak név-szó után teszi, hanem a' beszéd' *kissebb* részei után is; innen lett az *imént*, annyi mint *tsak az előbb*, mellyet régibb időre így mond a' *Duna*, *amaz előkkel*; a' *ként*-et pedig a' mit módosítás helyett szoktunk venni, *a'ként*, *e'ként*, *magamként*, *másként*, a' *Götseji* szó-járás ejtéseken is hajtogatja, *én-kéntem*, *te-kénted*; 's úgy tselekszik más némelly különben hajlítatlan szókkal is, *alának*, *fölnek*, *hátrának*, *errenek*, *átonak*, a' mi *általnak*

vólna; de itt *át*-nak helyett mondják, 's ezt *epenthesizálják* *o*-val, nem pedig az *átó*-t töldják-meg, melly *palóczosan által*-t tesz; (mondják *átának* is.)

o) A' szó elején lévő zúgó betűnek kihagyásával sokkal inkább vissza-él, mint *Somogy*; mert itt van *Agor* is, és *Akariás*, *Zágor* és *Zakhariás* helyett.

p) Vagynak némelly rosszúl alkalmaztatott szavai is, mellyeknek eredetire nehéz reá menni; mint *fel-vádolja*, vállalja helyett.

q) A' *pronúnciatió*ban a' kérdésnek utolsó szavát, vagy leg-alább szó-tagját egy-két hangal feljebb emeli. — A' feleletekben, kivált az urassabb helyeken, ha tagadólag mond is valamit, *igen is*-t tesz eleibe; *igen is nem*; a' *ha nem tudom* felelet már feljebb említve van.

r) Az öszve-kötésekben is vagynak némelly különözései: *hitet hányattak velem*, annyi mint meg-esküdtettek; a' *lábába beteg*, az az lába' fájdalma miatt; *fejébe beteg*, az az a' feje fáj: *áldott vagy az asszony állatok közöttte*, v. a' köz népnél *közöttö*; mert az illyen *ö*-dik személyü végezettel mértékletlenül él, 's nem irtózik attúl az egyes számban is, *eskütytö, ütöttö*.

Sokat előre botsátottam már feljebb az öszve-hasonlításokban, mellyekkel itt általlok sort szaporítani: hanem más értekezésben a' hol a' dolog' érdeme kívánja, megteszem az alkalmaztatást is, mint lehet ezen götseji szó-járásnak, a' nyelv' bővítés' dolgában hasznát venni.

Jegyz: A' Herka melléki népnek van a' ki-mondásban, *pronunciatió*ban, a' többi Zala Vármegyétől valamelly különbözése, abban, hogy egy egész ki-mondásnak az elejét el-szaporázza, az utólját pedig izetlen meg-nyújtással ejti-ki: de vagynak neki bizonyos tulajdon szavai is; a' Hétfő ő nállok *Hetse* feje a' dolog-tevő hétnek, a' *Kedd*, *Keted*, mint második, vagy régiék-ként *kettedik* nap; a' *Szerda*, *hét-köz-nap*, közepe a' hétnek, itt már bele-értvén a' dologtalan, vagy ünnepnapot is a' Hétbe; úgy-tetszik mint-ha haragudna a' *Horvátok Skláv* nyelvére: az, hogy az *ö* és *ü* között nem sokat válogat, *döhös*-nek mondja a' *dühöst*, közös a' *Götseji* hangal: a' *gyékényt ragasz-fűnek* hívják a' *Kerkaiak*; a' *vadóczot teklának*, de ez tótos hangú, a' ponyvát *polétának*, a' *sárost tsirosnak*; a' kutya-kölyket *poczik-nak*; mint némelly helyen az Asszonyt is ha nehézkes, v-terhes, *poczokos-nak*). *Járják*, vagy vastagban, *gyárgyák a' komám' leányát*, azt teszi, hogy *Férjhez kéri*k.

§. 52.

A' *Palóczságnak* leg-tsinatlanabb nyelve van; és mind-a' mellett is, hogy némelly eredetiségekre, (de nem annyira mint a' *Götsej*) reá mutat és vezet, ennél izetlenebb; hanem némelly külső vidékekben, mint p: o: *Komárom* Vármegyében, még durvább, mint a' *Mátra* alsó óránál, a' hol volna a' fő fészke. Fő bélége neki hogy az *l*-et sok gyökérben *szükségtelennek* tartja; a' helyett *o*-t sze-

ret, és sokszor *e* helyett *i*-t, vagy néha megfordítva; de nem mindenkor törvénytelenül.

a) Az, hogy a' *val*, *vel* utól-tételeket egészen ki-mondja, valamennyire *Erdélyies* és *Nyírségies*, de nem is mindenütt teszi azt: mert *Gyöngyös* körül ugyan mondják, *szénvel*, *gazval*, *botval*, sőt *villával* is; de már *Tata* körül hallhatni *vellávó*, *szénné*, *botvá*; így amott *velemvel*, de itt *velemve*, megnyújtván az *e*-t de hegyezetlenül.

b) Az *l*-nek ki-hagyására, és *a*-nak el-tserélésére egyszer'smind, példák az *óma*, *szóma*, *bóta* (bálta) *fóva* (falva) kivált pedig *ót*, v. a' tsinosabb *Palótzoknál ólt*, annyi mint *ált* v. *altat*; de ez már ki is ment ezen *Dialectus'* sorából; mert a' meszet *óltjuk* több helyen, mint nem, a' gyertyát is *el-óltjuk*, holott másként, ha magára értjük a' tselekedetet, *el-aluszik*: az *ólt* hát, és *olás*, aluvás helyett, csak olyan forma betű-tserélés, mint a' *halott* és *hólt*; az *ószom* már sokkal *palóczossabb* *aluszom* helyett, de alig-ha-nem gyökeres.

c) Tesz más kedvetlen tseréket is a' magán-hangzókban, mint *regvöt*, reggel helyett, *visött*, viseltt helyett, *ö-megyek*, vagy gyakrabban *e-megyek*, el-megyek helyett; tesz a' mással-hangzókban is: *gyühös* nálla a' *dühös* *gyiák* a' Deák.

d) A' *mü*, melly *Tiszán-túl mi*, *Duná* körül *mink*, *Erdélyben mik*, ő nála valamelyes eredetiséget mutat; és láthatni régi írásokban is; úgy az *ö* helyett *ü*, az *Uram ükème*, a' közepin hegyezetlen, de hosszan nyújtott *e*-vel; 's teszi azt gyakran az *a*-val

is, a' hol a' gyökérhez töldott szó-tagot egészen meg-akarja tartani, mint *inaat*, *tsigaat*, mellyet mi össze-vonva hosszú és hegyezett *a*-val mondunk *inát*, *tsigát*.

e) Az igékben is szereti a' régi írás-beli *ó*-t, és nem-tsak az *Érdélyi latók*-at, *akarnók*-ot, hanem a' jelentő mostani időben is bizonyos kemény *epenthesissel*, *szomorójtom*: a' feljebb említett *rágtsálni* ige pedig, tsak a' tsinossabbaknál hangzik így: *Komárom* körül már lehet hallani *rágitsálni*, sőt tótosan *rágitskálni*.

f) A' *Superlativust* nem vesztegeti deákosan minden nagyításra; hanem a' már szokásba mentt *leg-nagyobb*-at, *leg-jobbat* (a' mi ha több egynél, már nem lehet *leg*) úgy veszi, mint *igen nagyot*, és mondja *mentül-nagyobb*-nak.

Jegyz: Ez egy-nehány példabúl látni való, hogy a' *Palóczos* szó-ejtésnek lehet ugyan némelly *etymologizálásban* hasznát venni, de sem olly sokat, hogy azért *vivum lingue* *Archivum* nevet érdemeljen; sem olly bízton, hogy azt valamelly bizonyos, és meghatározott tartományban lehessen keresni 's feltalálni: hanem ennek a' népnek, ollyan valamelly, az elsőbb ki-költözésekkori szakadéknak kellett lennie; a' melly utóbbi megtelepedésünkkor szanaszél el-maradozott egymástul, a' *Drávátul* fogva egész a' *Tiszáig*, de a' *Székelységgel* is közel atyafisága volt.

Igy értvén a' magyar *Dialectusok'* béllyegeit, és egy-mástul különbözőzéseit; a' kérdés-

nek utolsó része van hátra: *mint lehetne általok bővíteni a' Magyar trói nyelvet?* A' bővíthetést szembe-tünökép' elő-segítik a' *Dialectusok*, az írói nyelvnek abban az ágában, melly vagy mértt, vagy vég-hangokkal megvan kötve, u: m: a' *verselésben*. Ha egyik *Dialectus* a' másiktól nem általja el-fogadni a' hegyezett, vagy hegyezetlen magán-hangzókat; úgy a' betü-tseréléseket, töldásokat, és ki-hagyásokat, gyakran sokat segíthet a' *Poetai* képzéseknek szabad folyásán; könnyít a' beszéd korlátjain; sőt néha meg-szerezheti a' hangok' öszve-illését is. A' *Görögöknél* is ebben vólt leg-nagyobb haszna.

használnak a' *Dialectusok* a' *verselésben*.

a) Az úgynevezett hang-mértéken, melly nélkül, kivált az énekes verselésben alig lehet-el a' *Poesis mechanismussa*; kérdésen kívül segít; mert a' *vissza* közönséges szó-éjtés szerént *trochaeus* láb; hegy-alljai mondással pedig *spondeus*; szekér *jambus*, szekér *pyrrichius*, vélünk *spondeus* velünk *jambus*; *szolgáimat* tehet olyan helyre a' hova nem jó *szolgaimat*, ha nehéz a' *metrumba* bele-tenni ezt, *mint asszonyok*, könnyebb talán *Erdélyiesen Asszonyokúl*; ha kevés a' *jobbára* teheti talán *jobbadára*; ha sok az *ütötte* jó lehet az *ütte*; ha a' *régen* sok, teheti, *rég*, ha pedig kevés, *régenben*; néha *én* pedig helyett *én meg*, *savanyú* helyett *sönyú*, *világosodik* helyett *világodik*; *keservesen* helyett *keserven*, *nintsenek*, *nintsek*, *együvé együ* 's a' t.

b) Segíthet a' vég-hangokon is, vagy minapi névvel *cadentiakon*; ha már azokat a' *Sonetek* ki-mentették a' rútság' disztelenség vádja alúl; mert *néki* mellé nem *jó* sem *széke*,

sem *szekje*; de jó *széki*; ellenben *béke* mellé *széke* illik; *előlünk* mellé az *Erdélyi dölünk*, nem *dülünk*, járja mellé a' *Tisza* melléki *bo-gárja*; *kannak* mellé inkább *vannak*, mint *vagnak*, sőt néha *tárgya* mellé *járgya*; *lök-nek*-hez *végőknek*; *tizenkettődik*-hez *vivödik*, *lapúl* *apúl*, *sugja* *buglya*, *szerete*, *sete* 's. e' f.

e) Néha szüksége van a' *Poétának* a' *dia-lectusi* hang-változtatásokra, az egy hangú-ság' *monotonia* távoztatása miatt is; ha sok az *e* egy sorban, 's van henné *otsém*, tegye inkább *ötsém*, a' *seté*-t balognak; *fellyebb* v. *feljebb*, *felséges*, *föllebb*, *fölséges*; ha sok a *magam* hasznára, teheti *ön-hasznomra*; így a' *vala*, kivált *vólna* sokszorozását kerülvén, szóljon *Erdélyiesen*, mint § 24. példák vagy-nak fel-hozva.

különb-fé-
le diale-
ctusokon
verselni,
nem tesz
magával
ellenke-
zést.

Jegyz: Az ilyenekre ugyan némellyek-nek az a' ki-fogások: hogy ez a' *Dialectusok'* változtatása, ugyan azon munkában, valamelly magával nem egyezést mutat: de nem helyes a' ki-fogás, sem úgy, ha a' példákra, sem úgy ha a' nyelv' igazára tekintünk; nem, ha erre; mert egyik *Dialectus* a' másikon nem uralkodhatik; mindeniknek önnön eredetisége, nemzetisége, és idő-telése *praescriptiója* van; (mert tsak így igazán *Dialectus*). Nem úgy is, ha arra; mert azt tették a' leg derekabb *Görög Poéták* is. *Homér* az ő pár nélkül va-ló *Epopéiáiban* mind a' négygel élt: *Dorisia-san* kurtította a' szókat, *δωμα* helyett *δω*-t írt *αλλοτε* helyett *αλλο*: által-tette a' betűket *καρ-τιστοι κρητιστοι* helyett: *Synkopizált Aeoliaiak'* módjára *ὀββαλλειν ὑποβαλλειν* helyett, és töl-

dozott, mint εφεσθα εφες helyett: *Joniai* szó ejtés nálla βη, εωκεν, εβη, εδωκεν helyett ελθησι, ελθη helyett: *Atticismus* pedig a' χρεως χραως helyett, κακισ, αρισ, κακιονες, αριονες helyett: sőt *Plutarkh* azt mondja magáról is az *attikai Dialectus*ról, hogy az változó és más többekkel kevertt; és így sem hiba sem szégyen a' leg-tsinossabb *dialectus*nak is, más egyebekkel élni, 's keverve lenni. Hanem valamint *Homerus*nak épen ezt a' *dialectusok*' keverését; olyan derékség' bélyegének tulajdonítják, hogy ő az egész Görög Országot be-járván; *dialectussait* tudta a' nyelv' törvényjével egyezőleg alkalmaztatni; úgy nekünk szükség arra vigyáznunk, hogy olyant ne vegyünk törvényes *dialectus*nak, a' mi vagy az *Etymologia*, vagy a' *Syntaxis* ellen van; mert ezek, és a' *dialectus*, egymást a' kétségesekben el-igazítják; és a' k¹ helyben nem tapasztalta, nyomos vele éléssel a' *Dialectust*; inkább hagyjon békét neki, 's írjon tsak a' maga vidéki szó-ejtése szerint: mert mi lenne belüle, ha abból, hogy a' *helletik* hibás szóval fél Magyar Ország él, *dialectusi* törvényt tsinálnánk; vagy ha azon pa, naszolkodnám, hogy ez vagy amaz rossz vendég-látó, nekem *sem enni sem innya* nem adott, (*ennem* és *innom* helyett) vagy egy *Dunán-túli* író, — mint néha tselekszi is, — *fellyengöst, felységest* írna azért, mivel a' *felgyökérbül* a' *Tiszai* lágyabb *Dialectus fellyebbet* tsinál, *feljebb* helyett?

A' folyó beszédben, maga a' tulajdonképen való *Dialectus*, v. szó-ejtés, igen keveset bővít az írói nyelven; hanem csak mensége a' botsánandó gondatlanságnak; mert abban inkább az szép, ha álhatatos és nem tarkázott: bővít mind-az-által annyiban, hogy némelly magános vidékbeli durvább, de gyökeresebb *Dialectusok* sok szókra igazitanak, jobbakra, mint a' magunk' vidékje-beliek: bővít pedig főképen az, ha meg-ismerkedünk azokkal az egész szókkal, mellyekkel másutt, mint valóságos nemzetiekkel széltire élnek, mi pedig még nem. Ha a' *Dunai* író megtanúlja, mit tesz *Tiszán-túl* a' *hentes*, *tsupor*, *paszuly*, *peczér*, *sut*, 's t. e' f. a' *Tiszai* is nem vonakodik el-fogadni, a' *vásott*, *topa*, *imént*, *ürügy*, *mén* (megy) 's t. e' f. szókat.

Jegyz: Leg-többet bővithetnek pedig az *idiotismusok*, ha valóságos magyarok; (mert az idegeneket csak akkor fogadhatjuk-el, ha nemzetiek nintsenek, vagy hasonló jók, vagy jobbak is) *Nap alatt van*, *bátsút ad*, *rá szaggat*, *bünt vall*, *áldozóban van a' nap*; mi lett volna ha ne örítkezdem? *kit teszek meg kit nem*; ezeket el-nem fogadnunk egy-mástúl, kár is, de nemü-nemü kajánság is (*kaján Komárom* vidéki szó, valamivel több az irígy-nél) de ellenben *használok ezt a' könyvet*; *jól néz ki az Ur*, *jót állok értte*, idegen *idiotismusok*, (sőt az első értelem' rontás is) nints mit kapnunk rajtok; holott magyarosan jobban szoktuk mondani, 's nyomossab-

ban, *hasznát veszem, jó színben van, kezes vagyok érte.*

§. 55.

Bővítheti még a' nyelvet idővel, ha minden tudomány neveket és mester szókat magyarosítani akarunk, a' *Dialectusok*nak helyes esmérete, azzal; hogy némelly szó-ejtések reá igazítanak olyan szók' gyökereire, a' mellyek alkalmasak valamelly értelemnek ki-tételére. p. o. ha majd a' *quidditas*-t el-kell-neveznünk *miség*nek; hasznát vesszük annak, hogy némelly *Dialectusok* az *én*-nek *pluralissát* nem *mi*, hanem *mü*-nek mondják, és így valakinek *mi-félénk* létit vagy *mi közöttünk-való* lételit, ne *miség*-nek, hanem *müség*-nek mondjuk: a' reggeli szürkületnek jó neve lesz a' *világodás*, mert már van *megvilágodott*: a' szakadásnak *Herniának* a' *sérvés*, az ilyeneknek formájára, mint *keserven, könnyüen*: A' savanyú szóból nem jó *savany* gyökeret tsinálni, *acidum*: Gálicz-kő savany, *acidum vitrioli*; saletrom savany, *acidum nitri*; konyha só savany, *acidum salis communis*, mert a' savanyú gyökeresen *sónyú*, 's t.e'f

§. 56.

A' régi írásokban, sok van egyes, sok kettős, sok öszve-fontt, 's már ma szokatlan alkalmaztatású szó; mellyeket, ha a' mai *Dialectusok*ban vagy fel nem találunk is, vagy igen ritkán; kár fel-nem-eleveníteni, vagy meg-nem ifjítani: *kopa*, *bizonyába*, *hiedel*, (em nélkül) *fa kívül*, *faluközépett*, *kólya szekér*, *gazdag étkü*, *mi nem* (az az, avagy

nem e?) *jelen élet, Isten-beli, a' Menny-or-
szágnak valója, a' bünt teszi és éli, enye-
dékibe veszi, (oltalma alá, eny-helyre), sem-
minek betsüli, nem tartozol válogatnod'st. e'f.*
Ha a' *Dialectusokból* akarjuk bővíteni a' nyel-
vet, miért ne vehetnénk az Öseinkét elő-ke-
lő *Dialectusnak*? ha bár némelyekben gon-
datlan vólt is az *Orthographiájok*; mert azt
hozzá lehet az *etymológiához* mérni. Ha a'
nyelv a' Szüléké; a' mint-hogy azoké; mit
felelhetnénk helyesebben egy-másnak a'
nyelv-beli kérdésekben, mint ezt? *Kérdezd-
meg az Atyádat, és Eleidet és meg-mondják
néked. Deut. 52: 7. Interroga Patrem tuum,
et majores tuos, et dicent tibi.*

299

309

OSZK

Országos Széchényi-Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

279844

JUTÁLOM
FELELETEK.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

